

**ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
“ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР”
ФАКУЛТЕТ "СОЦИАЛНИ, СТОПАНСКИ И
КОМПЮТЪРНИ НАУКИ"
КАТЕДРА “ПСИХОЛОГИЯ”**

АЙЯ ЕЛНАШЕФ

**ИНТЕГРИРАНЕ НА ИЗКУСТВОТА В
ПРЕПОДАВАНЕТО И ТЯХНОТО
ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ МОТИВАЦИЯТА И
УСПЕХА НА УЧЕНИЦИТЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна
и научна степен “доктор”,
професионално направление 3.2. “Психология”,
докторска програма “Педагогическа и възрастова
психология”

Научни ръководители:
Проф. д.пс.н. Галя Герчева,
Доц. д-р Ваня Христова

Варна

2023

**ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ "ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР"
ФАКУЛТЕТ "СОЦИАЛНИ, СТОПАНСКИ И
КОМПЮТЪРНИ НАУКИ"
КАТЕДРА "ПСИХОЛОГИЯ"**

АЙЯ ЕЛНАШЕФ

**ИНТЕГРИРАНЕ НА ИЗКУСТВОТА В ПРЕПОДАВАНЕТО И ТЯХНОТО ВЛИЯНИЕ
ВЪРХУ МОТИВАЦИЯТА И УСПЕХА НА УЧЕНИЦИТЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен "доктор",
професионално направление 3.2. "Психология",
докторска програма "Педагогическа и възрастова психология"

Научни ръководители:
Проф. д.пс.н. Галя Герчева,
Доц. д-р Ваня Христова

Рецензенти:
Проф. д-р Минко Стоев Хаджийски
Доц. д-р Йоанна Недялкова

Варна
2023 г.

Дисертационният труд е обсъден в катедра „Психология” и е насочен за защита пред научно жури, назначено със заповед на Ректора на ВСУ „Черноризец Храбър”.

Дисертационният труд е в обем от 108 страници и съдържа увод, три глави, списък на използваната литература. Текстът съдържа 10 таблици и 5 фигури. Списъкът на използваната литература включва 81 източника на английски език и 3 интернет страници.

Авторът на дисертационния труд е докторант на самостоятелна подготовка към Катедра “Психология” при факултет „Социални, стопански и компютърни науки“ на ВСУ „Черноризец Храбър”.

Защитата на дисертационния труд пред научно жури ще се състои на 30.11.2023 г. от 14,30 ч. в заседателната зала на ВСУ „Черноризец Храбър”. Материалите по защитата са на разположение в канцеларията на катедра „Психология“ и на интернет адрес www.vfu.bg, раздел „Докторанти”.

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Увод

Изследването може да ни помогне да разберем различните процеси по по-добър начин от досегашния и да изясним тенденциите, които се променят периодично. Ето защо научното изследване се фокусира върху две групи ученици, за да установи влиянието на интегрирането на изкуствата върху мотивацията и постиженията на учениците: изследваната група и контролната група, за да се направи сравнение между тях и да се проучи влиянието на преподаването на изкуствата върху постиженията на учениците. Мястото на изследването е училището "Ибн Халдун" в Тайибе, "Тригълника"¹, ["Тригълникът" е група израелски арабски градове и села, разположени в непосредствена близост до "зелената линия" (границата на примирието), намиращи се в източната част на равнината Шарон; този регион се намира в границите на Централния окръг и на окръг Хайфа], Израел, и училището "Ибн Сина (Б)" в Тайибе, "Тригълника", Израел.

Обучението по изкуство е важен аспект от цялостното образование и е от достатъчна значимост да бъде преподавано в училище. Въпреки това образованието по изкуства се "измъква през задната врата", без никой да се запита защо. Ако учителите могат да интегрират изкуството в настоящата учебна програма, тогава учениците ще имат полза и то ще послужи като важен инструмент за преподаване.

---

¹ Тригълникът е група израелски арабски градове и села в непосредствена близост до Зелената линия (границата на примирието), разположени в източната част на равнината Шарон; този район се намира в границите на Централния окръг и на окръг Хайфа.

В отговор на направените наблюдения беше създаден пакет с материали за изкуството, предназначен за учителите. Ресурсният пакет съдържа информация за това как да се включи изкуството в класната стая с основни ресурси и уроци по изкуство, които лесно могат да бъдат адаптирани към други предметни области.

Проучването подчертава важноста на интегрирането на изкуството в образователния процес и неговата неизбежна роля в него. Необходимостта от интегриране на изкуството в учебните теми се налага за постигане на образователните цели.

Цел на изследването

Целта на изследването е да се проучи влиянието на интегрирането на изкуствата в обучението и тяхното въздействие върху мотивацията и постиженията на учениците в училище.

Изследването е важно за всяка школа и училищен персонал, които трябва да променят методите и да насърчат интегрирането на изкуствата в преподаването, за да повлияят на мотивацията и постиженията на учениците в училището.

Изследователски метод и изследователска група

Методът на изследване е наблюдение. Всяка група е представена поотделно, както и нейните характеристики, а след това е направена съпоставка между тях, така че да е възможно да се установят изводите след изследването за това как интегрирането на изкуството в обучението е повлияло върху мотивацията и постиженията на учениците в училището.

Проучването може да ни помогне да разберем различните процеси по по-добър начин, отколкото досега, и да изясним тенденциите, които се променят от време на време. Ето защо изследователското проучване се фокусира върху две групи ученици, с цел да се открие влиянието на интегрирането на изкуствата върху мотивацията и постиженията на учениците: изследователска група и контролна група, с оглед да се направи сравнение между двете групи и да се проучи влиянието на

преподаването на изкуства върху постиженията на учениците. Мястото на изследването е училище "Ибн Халдун" в Таибе, "Триъгълника", Израел, и училище "Ибн Сина (Б)" в Таибе, "Триъгълника", Израел.

Изследователската група се състои от двадесет (20) ученици, а контролната група - от двадесет и трима (23) ученици. В изследователската група има девет (9) силни ученици, шест (6) средни ученици и четирима (4) слаби ученици. В контролната група има тринадесет (13) силни ученици, пет (5) междинни ученици и пет (5) слаби ученици.

Изследователски въпроси

За целите на проучването бяха формулирани следният главен изследователски въпрос и неговите вторични изследователски въпроси. *Какво е влиянието на интегрирането на изкуствата в обучението и какво е влиянието му върху мотивацията и постиженията на учениците в училището?*

1. Влияе ли интеграцията на изкуствата върху мотивацията на учениците?

2. Влияе ли интеграцията на изкуствата върху постиженията на учениците?

3. Определени изкуства оказват ли по-голямо влияние?

4. Влияе ли интеграцията на изкуствата еднакво върху момчетата и момичетата?

Изследователски хипотези

В съответствие с изследователските въпроси бяха формулирани следните хипотези.

1. Изкуството влияе върху нивото на постиженията на учениците, то развива мисленето и повлиява обучението на децата.

2. Интегрирането на изкуството в училище ще повлияе върху мотивацията на учениците и техните постижения в училище.

3. Предполагаме, че по този начин чрез интегриране на изкуството в класните стаи децата ще се радват на цветовете на гваша и ще общуват по-лесно и приятно в клас, а магериалът ще се възприема по-лесно.

4. Предполагаме, че изкуството ще влияе в по-голяма степен на момичетата, отколкото на момчетата.

II. РАЗМЕР И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Дисертационният труд е в обем от 191 страници и съдържа увод, три глави, списък на използваната литература. Текстът съдържа 14 таблици и 10 фигури. Списъкът на използваната литература включва 144 източника на английски език и е врит и 3 интернет страници.

Съдържание

Глава първа Увод

Глава втора. Теоретичен обзор на проблема

1. Преподаване и изкуство

- 1.1. Преподаването, като изкуство
- 1.2. Мотиви за избора на учителската професия
- 1.3. Интегриране на изкуствата в методите на преподаване
- 1.4. Изкуствата в образованието
- 1.5. Изкуството, като инструмент за социална промяна
- 1.6. Взаимодействие
- 1.7. Ролята на учителя
- 1.8. Примери за интегриране на изкуството в преподаването

2. Мотивация и постижения

- 2.1. Какво представлява мотивацията
- 2.2. Постижения
- 2.3. Ролята на оценката на постиженията
- 2.4. Видове оценяване
- 2.5. Инструменти за оценяване на постиженията

2.6. Фактори, които оказват влияние върху оценяването на постиженията

3.Творческо мислене

3.1. Основни аспекти на творческото мислене

3.2. Значимост на творческото мислене

3.3. Характеристики на творческото мислене

3.4. Процеси на творческо мислене

3.5. Творчески продукт

3.6. Развитие на творческото мислене в класната стая

3.7. Творческо преподаване

3.8. Обучение на учителите за преподаване на творческо мислене

Глава трета. Дизайн на емпиричното изследване

Взаимовръзки и влияния между измерваните конструкти

Присноси на дисертационния труд

Заклучение

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В увода се обосновава изборът на изследователската тема в съответния контекст. Статутът на учителя в Р.Израел и по света е фокус на внимание в продължение на много години.

В първа глава „Преглед на литературата” са включени три параграфа – Преподаване и изкуство, Мотивация и постижения и творческо мислене.

В първият параграф са включени следните подпараграфи:

1.1 Преподаването като изкуство

Възприемането на преподаването като изкуство подчертава артистичните аспекти, които се изразяват в преподавателската работа: импровизация, спонтанност,

креативност, уникална способност за изразяване и т.н. - аспекти, характерни за артистите, които се занимават с актьорско майсторство, живопис, музика, танци и други области. Този подход набляга на новото творение, което се формира в тъканта на взаимните отношения между учителя и учениците при всяка среща, и на творческия потенциал, въплътен в ангажираността в преподаването (Guri-Rosenblit, 2010). Новото разбиране за създаването по начин на учене включва читателите в творческия процес, който произтича от самия текст. То води до нови и свежи прозрения за процеса на създаване и приканва към разнообразни начини на преподаване, в които участват читателите. Прозренията, произтичащи от използването на метода, са легитимни в доктрината на интерпретацията; невъзможно е те да бъдат пренебрегнати, когато текстът е подготвен за реализацията му (Азулай, 2009).

Днес в преподаването съществува моделът на Училището за професионално развитие (УПР). Този модел се фокусира върху интегрирането на студентите по педагогика в училищата още преди да са изпълнили задълженията си по обучението, като по този начин им се дава възможност да придобият опит в областта на преподаването през целия период на обучението си, а не само след приключването му. Този модел се стреми да създаде видимо партньорство между съществуващата система (училището, реалните учители, учениците и родителите) и студента по педагогика, който все още се учи и в същото време изпитва учителската професия още преди да е изпълнил изискванията на учебната програма.

Точно както в други професии (като медицинска сестра, лекар, юрист и терапевт), хората започват да придобиват опит в професията, която са решили, преди да са завършили обучението си. По подобен начин преподаването поставя акцент върху тази тема чрез модела PDS. По същество това се отразява като форма на практическа работа в училищата и в различните рамки в преподаването още преди студентите по

педагогика да са завършили обучението си. Тази практическа работа им дава много предимства, тъй като им дава възможност да останат в бъдещата си сфера на работа, да я изучават и да се опитват да преодоляват различни препятствия още преди да са завършили цялостното си обучение за учители (Agiav, 2006).

Според Smith (2008) етапът на навлизане в учителската професия, въвеждащият период, действа като мост между теоретичната подготовка на младите учители и работата в професията и има клиничен, ученически характер. Младият учител се нуждае от подкрепа в процеса на своята социализация и затова учителите наставници поемат тази задача. Преподаването може да се разглежда и като занаят. Това възприемане набляга на ученическия аспект на усвояването на професията. Чиракът усвоява тайните на занаята, които се стреми да научи, чрез наблюдение и разглеждане на работата на занаятчията. Според принципите на подхода на чиракуването учениците и начинаещите учители трябва да усвоят тайните на учителската професия чрез наблюдение на експерти, анализ на действията на експертите и пряко инструктиране на експертите. Професиите в миналото са били предимно изкуство, което се е предавало от експертния занаятчия на начинаещия чирак. В античния период лекарят често е бил и бръснар и е специализирал предимно в пускането на кръвта на пациентите, фармацевтът е работил в занаята на отпускането на лекарства, а адвокатската професия се е основавала предимно на изкуството да се произнасят речи.

След като определих преподаването в трите му аспекта (изкуство, занаят и професия), реших да се съсредоточа върху интегрирането на изкуството в преподаването, което е тема, която силно ме интересува и предизвиква любопитството ми. Има много неща, които са интересни без граници, като например създаването, мисленето, преживяванията и хубавите и вдъхновяващи любопитството неща. Според мен

интегрирането на изкуствата в начините на преподаване и в обучението води до успешен резултат и по-стабилна и солидна работна констелация по отношение на процентите на успеваемост на учениците в края на годината като цяло и в края на всеки урок в частност. Подкрепям насърчаването и възприемането на този метод на преподаване, тъй като той гарантира, че индивидът ще започне да мисли "нестандартно" и дава на много хора възможност за успех. Тъй като има хора, които не се свързват с обичайните начини на преподаване и дори могат да се провалят и да не постигнат високи постижения, когато има метод на интегриране на изкуствата в методите на преподаване, за тях това е спасение, което им позволява да видят отвъд и накрая да постигнат постиженията, които се очакват от тях или от тяхната възрастова група.

Освен това насърчаването на творчеството и креативността позволява на човека да представи своя свят на другите. За да се разграничи от обичайните начини на преподаване, които няма да се обърнат към човека индивидуално и ще се опитат да усвоят и разберат неговия свят, неговите възгледи и перспективи и дори неговото мнение, изкуството на създаването и творчеството позволяват това да се осъществи. Те дават на личността платформа за изразяване на начини на мислене и дори откриват пред нея много възможности, които редовните начини на преподаване не адресират и изобщо не отнасят към.

1.2 Мотиви за избор на учителската професия

Според Evans (2011) много научни изследвания са показали, че изборът на професия, съответстваща на способностите и наклонностите на човека, води до удовлетворение и предотвратява признаците на прегаряне. След дълги години ангажираност с професията възниква необходимост от вземане на решения относно областите в избраната професия. През годините човекът се развива, а технологиите се развиват. Инженерът трябва да избира между

работите по проектиране, поддръжка, производство и т.н. Лекарят се сблъсква с различните области в професията на медицината и т.н. Научните изследвания са установили положителна връзка между избора на подходяща професия и удовлетвореността.

Evans (2011) твърди, че при избора на професия човек трябва да вземе предвид шест фактора, когато успехът на всеки човек във всяка задача, независимо дали тя е кратка и по-малко важна, като актьорската игра, или по-дълга и по-важна като професионалната кариера, зависи от шест фактора:

1. Способност. Способността е потенциалът, който определя дали човек може да реализира определена роля в настоящето или в бъдещето. Намерението е и теоретичната способност (интелигентност), а също и специфичните таланти, като например способността за възприемане на форми в пространството, техническите способности и музикалните способности.

2. Склонност. Този фактор включва всички мотиви, които индивидът има да изпълнява дадена роля. Този фактор включва равнището на стремежите, потребността от постижения, степента на интерес към различните роли и потребностите, които се задоволяват от работата или в резултат от нея.

3. Околна среда. Този фактор включва възможностите и ограниченията, които средата поставя пред лицето. Факторът среда включва пазара на труда, предлагането на длъжности, ограниченията на социалния натиск, факторите на климата и т.н.

4. Здраве. Този фактор включва всички компоненти, свързани с физиологичното състояние на лицето, като външен вид, физическа сила, цветна слепота и чувствителност към химикали.

5. Черти. Този фактор се отнася до личностни качества като търпение, лидерство (личностна черта, а не способност),

способност да бъдеш харесван и да печелиш доверие, отговорност.

6. Постижения. Нивото на познания, които лицето има по отношение на всичко, което се изисква за изпълнението на ролята. Този фактор включва образованието и знанията, придобити при самостоятелно учене.

Evans (2011) добавя, че тези шест фактора влияят върху успеха на човека в професията. Връзката между тези фактори е слаба. Съществува положителна корелация между специфичните способности, например музикалните способности, и склонността на лицето да изразява тази способност: да свири музика. Научните изследвания показват, че в повечето области връзката е доста слаба и оправдава отделното споменаване на способностите и склонността.

Способността и склонността са важни по отношение на избора на професия. За разлика от тях средата, здравето, качествата и обучението имат ограничаващо влияние; при определени условия те ограничават или предотвратяват шансовете за успех в професионалната кариера, която от гледна точка на способностите и склонността може да се счита за подходяща.

За да избере подходяща професия или подходяща професионална кариера, лицето трябва да проучи своята пригодност по всеки един от шестте фактора. Тук понятието "професия" се отнася до определен период от живота, а понятието "професионална кариера" - до целия диапазон на живота. Тъй като връзката между факторите е слаба, възможно е лицето да не е подходящо за определена професионална кариера поради един от шестте фактора, дори ако по останалите пет тя е подходяща за същата кариера..

В изследване (Richardson & Watt, 2005 г.), проведено сред учители, се предлага, че тази сфера е привлекателна за потенциалните членове поради социалната стойност, която се възприема в задачата - възможността да се продължи работата по определена тема в сферата, финансовите възнаграждения

от продължителните отпуски и сигурността в сферата. Популяризирането и приемането на програми за алтернативна акредитация с юридическа валидност и узаконяването на нетрадиционни направления за класа отвориха портите. Общообразователните учители имаха утвърдени убеждения и нагласи към работата и ролята на учителя преди навлизането в тази област. Изследванията на причините, поради които хората стават учители, разкриха чрез широк спектър от изследователски методи общ набор от мотиви (Richardson & Watt, 2005). Постоянно появяващите се общи характеристики включват предоставяне на важна услуга на обществото, работа с любов към децата, специална тема, стабилна работа, предварително познаване на работния график, опит и промяна в обществото. Като цяло това са характеристики, които ще доведат преподаването до високо класиране в задачите, но мястото на характеристиките може да се промени при различните респонденти.

1.3 Интегриране на изкуствата в методите на преподаване

Изкуството е всеобхватен термин за човешките дейности, които не се извършват според редовен модел на действие, който е задължителен и предварително определен, а са предоставени на личната преценка, тълкуване и творчество на артиста. Важната задача на всяко изкуство е да разруши статичното равновесие, чрез създаването на динамично равновесие. Изкуството е професия, която развива задълбочено мислене и оказва голямо влияние върху човека както в живота, така и в обучението или в други неща. Интегрирането на изкуствата в обучението може да се прилага сред децата в училищата в следните области: формиране на поведение, учене, концентрация, мислене и т.н.

Според Varkau (2016) интегрирането на обучението по изкуства на подходящо и уважавано място в израелската образователна система е важна стъпка в създаването на отворено, хуманно, мултикултурно и ненасилствено

общество, което възпитава ученика в самостоятелно мислене, поемане на отговорност, справяне с предизвикателни задачи, сътрудничество и внимание към другите. В свят, който осъзнава опасностите, дебнещи планетата, изкуството насърчава ангажираността и грижата за околната среда, както близка, така и далечна. Изкуството освобождава човека за личен, но рефлексивен опит, който насърчава критичното мислене за себе си и околната среда. То дава възможност на човека да погледне на себе си и на това, което се случва около него, не от необходимостта да реагира незабавно на самата реалност, а създава за него уникално пространство за мислене и критика. Човек, който развива такова внимание, не само открива важни пластове от своята човешка същност, но и е помалко подвластен на манипулациите на различни заинтересовани страни около него. Тази способност за наблюдение е основно условие за етично развитие.

Според мен изкуството оказва голямо влияние върху училището и върху нивото на успех на учениците и им дава възможност за учене чрез преживяване в училище, като по този начин дава възможност на учителя да решава проблеми чрез изкуството. Изкуството отразява вътрешния свят на ученика и по този начин учителят може да открие проблема на определен ученик и да помисли как да го реши.

Интегрирането на изкуствата в обучението позволява на учителя да контролира голям брой ученици, без да навлиза в детайлите им или да се опитва да ги убеждава да говорят и да изразяват емоциите си. Това дава възможност на децата да изразяват емоциите си чрез рисуване, скулптуриране и т.н. Изкуството в нашето съвремие все още е най-важно и също така е начин за успех на децата.

Eisner (2002), един от големите изследователи в САЩ, насърчава възприемането на преподаването като изкуство. Той сравнява преподаването с живописата, с актьорското майсторство и с музиката и набляга на творчеството и естетическото преживяване при срещата между учителя и

неговите ученици. Айзнер насърчава създаването на атмосфера в класната стая, която култивира любопитство и творчество, без да се отказва от професионалния инструментариум. Айзнер отбелязва редица общи аспекти на преподаването и изкуството:

- ✓ Преподаването е естетическо преживяване.
- ✓ Преподаването позволява да се използват качествата на звука, ритъма и движението.
- ✓ Преподаването не може да се предвиди и изисква импровизация.
- ✓ Резултатите и целите на преподаването се развиват по време на самото преподаване.

Айзнер (2002 г.) е широкообхванен, като се фокусира върху значението на ангажираността в ядрото на образованието като цяло и значението на изучаването на изкуството в частност. Айзнер поддържа тезата, че изкуството осигурява образователния идеал за общообразователните системи, най-вече в нашата епоха. Преобладаващата идея днес е, че образователната система трябва да действа според националните стандарти, които диктуват образователните цели, и според системата за оценяване, която проверява чрез определени тестове дали тези цели са постигнати. Такава система е заинтересована от създаването на училища, които действат за ефективност и еднаквост на всички компоненти: цели, средства, тон, измерване и очаквания. Дали обаче подобно мислене създава образователна система, която дава възможност на учениците да се развиват пълноценно и автентично в познавателен, емоционален, морален, социален и духовен аспект? Дали стандартните тестове за оценяване измерват компонентите на ядрото на образованието в развитието на личността и обществото?

Eisner (2002) предлага алтернатива. Според него именно изкуствата, които имат по-нисък статут в съществуващата образователна система, могат да върнат на образованието неговата сърцевина и същност. Когато говори за

"художествено", той има предвид не само изобразителното изкуство, но и човешките способности да се твори във всяка област на живота по начин, който е свързан с дълбоките потребности, възгледи и автентичен израз на моралните и естетическите ценности на човека.

Eisner (2002) смята, че художественият процес показва, че често основната "цел", заради която се създава изкуството, и истинският смисъл на творбата се разкриват на сравнително късен етап от творческия процес. Понякога желаният смисъл или цел са неизвестни и художникът се опитва да ги разкрие. В такъв процес възприетите творчески средства невинаги служат на предварително известна цел, а водят човека с несигурност, по начин, който понякога е изненадващ и приканва към непланирани стъпки, към ново място, което води до нови открития, както по отношение на средствата, така и по отношение на целта и смисъла на творбата.

Eisner (2002) разглежда изкуството в преподаването не само като характеристика на процеса на преподаване, но и като инструмент за развиване на способността за учене у учениците. Това може да бъде постигнато чрез създаване на учебен климат, който насърчава изследването и любопитството, чрез използване на въображението и играта, които развиват нови модели на мислене. Айзнер подчертава, че творчеството и интуицията са важни компоненти във всяка форма на преподаване и че квалифицираните учители се подхранват от дълбоки вътрешни източници, които произтичат от усещането им за класа по несъзнателен начин. Въпреки това Айзнър също така подчертава, че не трябва да се елиминира използването на инструменти и предварителното структуриране на процесите на преподаване и учене. Художниците, музикантите и танцьорите интензивно изучават теория и техника, които за тях са "инструментариум" за развитие на творческата им дейност. Тъй като инструментариумът е по-голям и включва много повече

инструменти, способностите и възможностите на творческата работа се увеличават.

Franzel (2011) добавя, че освен вербалното и логическото знание творческият процес в изкуството дава възможност на педагозите да си спомнят, че човешкото знание не се ограничава само до вида, който може да бъде изразен вербално и логически. Познанието започва от сетивата и въображението, от колекциите от картини, от интуициите, от впечатленията, от връзките, от музикалните, пространствените и кинестетичните познания. Знанието, създадено в човека, вдъхновява личен отговор във вътрешния Аз.

Личният отговор, с оглед на знанието в човека, е отговор, който вдъхва емоции и желания. Освен това той вдъхновява преценката за стойността, важността и значението на знанието. Произведенията на изкуството дават възможност за преживяване, което събужда цялата вътрешност на твореца или на гледащия. Творбите целенасочено целят да събудят сетивата и въображението, възприемането на идеята в съзвездието от материали, взаимоотношения и корекции, емоциите, ценностите и възприемането на себе си в контекста на реалността, която творбата събужда. Изкуството дава възможност за всеобхватно преживяване, вдъхновяващо и дълбоко, което словесният и логическият израз не винаги могат да предизвикат.

Един от успешните модели в Израел, който поставя последователен акцент върху интегрирането на изкуствата и творчеството в различните предмети, е интердисциплинарният проект "Изкуство в преподаването" в училище Urban 5 в Хайфа. Според Синай (2011) един от основните проекти в Urban 5 School през 2012 г. е ангажирането с темата за мисленето върху различните аспекти при разнообразяването на начините на преподаване, когато една от целите е насърчаването на ученика към ориентирано към задачите учене от акцента върху опита и творчеството, а

не непременно от акцента върху постиженията. Ролята на учителя в рамките на този аспект е да осъществи преподаването на предмета чрез изкуството, като инструктира, придружава и предизвиква ученика, а не само да му преподава необходимия материал. За изпълнението на този начин на преподаване те са избрали да интегрират изкуствата в интердисциплинарното обучение.

Обосновката, която съпътства интегрирането на изкуството в интердисциплинарното обучение, е създаването на уникално пространство за тази тема и промяната на физическото пространство за учене, което съществува в училището като цяло и в класа в частност. Изложбата, която училището притежава, ще показва на учениците през цялата година различни теми, избрани от координаторите на предметите, и около всяка тема учениците ще трябва да изпълняват някаква задача или да развият диалог/дискусия под ръководството на учителя по предмета.

Друг проект в Израел, който се фокусира върху този въпрос, е проектът Knafa'im (крила). Според Aharon (2005) тази програма е експериментална програма в областта на изкуствата, чиято цел е да донесе мултидисциплинарен артистичен опит на групите ученици. В различните уроци се използват разнообразни средства като пластични изкуства, музика, история и актьорско майсторство, за да се осигури възможност за лична изява. Дейността в програмата се фокусира върху темите, когато всяка тема се обработва с помощта на среща с подходящи произведения на изкуството, среща с литературни произведения и работа на децата с разнообразни художествени материали. По този начин се дава възможност за разширяване на понятията и съдържанието и за действие по различни начини на изразяване. Темите са взети от:

- ✓ Област на знанието: изкуство (например цвят, линия, форма).
- ✓ Светът на децата (например мечтите и въображението, семейството).
- ✓ Учебното съдържание в училище (например библейски истории, работа върху избран автор, животни, изкуството на Гърция и Рим, математика и изкуство).
- ✓ Работа с материали
- ✓ Природа, време, околна среда

1.4 Изкуствата в образованието

Изкуството отваря и развива пространство на внимание, емоции, въображение, мислене и действие, които са уникални, важни за живота на хората и допринасят за тяхното развитие. Отношението към образованието по изкуствата в израелската образователна система днес се възприема като ненужно в най-добрия случай или като образование, подходящо за всички деца в предучилищна възраст или в първите класове на училището, преди да навлязат в "сериозния" път на образованието. В най-лошия случай то се възприема като пълна загуба на време или като фактор, който нарушава академичната рутина на училището. Тази нагласа се споделя от създателите на образователната политика, педагозите, родителите и голяма част от обществото като цяло, а дори и от самите ученици, които добре усвояват отношението на обществото на възрастните към изкуството, което е увековечено ясно в графика на учениците (Progal & Barhana-Lorner, 2017).

Ролята и образът на учителя днес включват допълнителни измерения: учителят трябва да е ангажиран с многообразието, за най-културните, да има способността да се променя и развива, да изследва и да си сътрудничи с колегите в учебната общност. Учителят трябва да служи като източник на вдъхновение на мнения, убеждения и възгледи и освен това да бъде личност с критично и творческо мислене, което ще я

доведе до самореализация и подготовка за социално справяне в бъдеще. През последните години израелското общество стана по-сложно и по този начин ролята на учителя се усложни. Задачите се умножават, социалните различия се увеличават, класовете стават все по-големи, а условията на работа - все по-трудни и стресиращи (Perlman-Avneon & Gorfinkel, 2019).

Играта съществува в защитената рамка на правилата, които дават възможност на участниците да поемат рискове, да се осмеляват и да предизвикват себе си, без да се страхуват от резултатите. Удоволствието от играта предизвиква приток на адреналин и допамин към мозъка. Тези вещества създават възнаграждаващ биологичен фон, който вдъхновява и увеличава мотивацията и удовлетворението във всяка възраст. Играта създава възможности за учене, което е подходящо и автентично, от чувството за свобода, което позволява на ученика да инициира, импровизира, да изпълнява различни роли, да създава решения на проблеми и да води до изразяване на уникалността и способностите на ученика.

Играта дава възможност за учене по непряк начин в една въображаема реалност, която осигурява пространство за практика и обучение, чрез ориентиране към играта и без да се обръща внимание на необходимото количество работа. Участието и обсъждането на процесите на играта допринасят за задълбочаване на разбирането. Състезателното измерение, когато е правилно, вдъхновява свободното и творческо мислене за задачата. Учениците са склонни да свързват усвоения материал с правилата на играта и затова не се страхуват да задават въпроси, свързани с ученето. Измерението на късмета в някои от игрите дава възможност за изкуствено равенство между участниците, така че ученик със затруднения трудно може да се справи по-добре от отличен ученик.

Възможно е да се акцентира върху значението на играта и чрез разбирането на процесите на създаване, развитие и учене,

в които участват възрастните, които се намират в работна среда, която позволява подходящо пространство за действие. В игрите "като че ли", в творческото мислене и в решаването на проблеми има общ познавателен елемент, който е способността да се създават идеи и да се извеждат въображаеми възможности (Педагогическа администрация, 2015).

Изкуството освобождава човека за личен, но рефлексивен опит, който насърчава критичното мислене по отношение на себе си и околната среда. Изкуството дава възможност на човека да наблюдава себе си и това, което се случва около него, а не от необходимостта да реагира незабавно на самата реалност.

Тази способност за наблюдение е основно условие за етично развитие и затова образованието по изкуство трябва да бъде важна стъпка в изграждането на програма, която признава това развитие за основна цел на образованието. Важно е образованието за изкуство да бъде част от структурата на началното образование на всяко дете, а не да се възприема като ненужно за завършване на "професионалната подготовка" в училищата или като предмет, който само някой с възможности може да си позволи ("сиво образование"), а не като област, която е запазена за избрани хора с уникални способности.

Разбирането за значението на образованието за изкуство трябва да произтича от признанието, че училищата не са насочени към професионално обучение, а са формиращ елемент от живота на обществото и културата, подходящ в държавата. Образованието за изкуство допринася за развитието на човешките качества за самостоятелно мислене и ценностно ориентирано обмисляне, а освен това добавя към живота на човека пласт естетическа преценка.

От краткосрочна гледна точка образованието за изкуство може да се разглежда като ненужно и като област, чието значение е трудно да се оцени. Но от дългосрочна гледна

точка, която е правилната перспектива за изследване на стойността на образованието, то се разкрива като основен камък за развитието на подходящата личност и подходящото общество (Progal & Varhana-Lorner, 2012).

Възприемането на процеса на творчество като процес на решаване на проблеми в двусмислени ситуации, проблеми, които нямат ясно и недвусмислено решение, даде основа за нови подходи към преподаването на изкуство. Научните изследвания от последните години показват приноса на художествената дейност за творческото мислене и показват, че всеки етап от художествената дейност насърчава развитието на творческите способности (Ivron, 2012).

През последните няколко години наблюдаваме тенденцията училищата да премахват изкуствата от учебните си програми. Музиката, изобразителното изкуство, театърът - толкова много неща са изчезнали. Няма съмнение, че изкуствата доставят на децата удоволствие. Да се потопиш в рисуването с пръсти и да направиш красива картина, която да закачиш на хладилника, е невероятно. Да играеш в пиеса е вълнуващо. Изкуствата обаче също така помагат на децата да се развиват в много основни измерения.

Следващият списък представя десетте водещи начина, по които изкуствата помагат на децата да учат и да развиват важни характеристики, от които се нуждаят като възрастни (Martin, 2014).

1. Творчество. Това може би не е доказано, но изкуствата дават възможност на децата да се изразяват по-добре в областта на математиката или науката. Както пише в "Вашингтон пост", в програмата за изкуства децата ще бъдат помолени да създадат рисунка, която представя паметта, или да създадат нов ритъм за укрепване на музикален откъс. Ако децата се упражняват да мислят творчески, това ще стане естествено сега и в бъдещата им кариера.

2. Подобряване на академичните постижения. Изкуствата не само развиват креативността на детето; способностите, които децата придобиват благодарение на изкуствата, оказват влияние върху академичните им постижения. PBS заявява, че "докладът на "Американците за изкуствата" определя, че младите хора, които участват постоянно в изкуствата (по три часа на ден в три дни в седмицата в продължение на цяла година), са склонни да признават академичните постижения, така че да участват в панаир на математиката и науките или да спечелят награда за написване на съчинение или стихотворение, отколкото децата, които не участват.

3. Моторни умения. Това се отнася предимно за малките деца, които се занимават с изкуство или свирят на музикален инструмент. Простите неща, като например да държиш четка за рисуване или да скицираш с молив, са важен компонент в развитието на фината моторика на детето. Според Националния институт по здравеопазване етапите на развитие около тригодишна възраст трябва да включват рисуване на кръг и начало на използване на безопасни ножици. На около четиригодишна възраст децата може да могат да нарисуват квадрат и да започнат да режат прави линии с ножица.

4. Доверие. Макар че овладяването на дадена тема изгражда увереността на ученика, има нещо специално в участието в изкуството. Актът на излизане на сцена и пеене дава на децата възможност да излязат извън зоната си на комфорт. Когато се усъвършенстват и виждат напредъка си, самочувствието им ще продължи да расте.

5. Визуално обучение. Особено за малките деца писането, рисуването и извайването в часовете по изкуства спомагат за развитието на пространствено-визуалните способности. Д-р Кери Фридман, ръководител на образователната програма за изкуство и дизайн в университета в Северен Илинойс, казва, че децата трябва

да знаят повече за света от това, което могат да научат чрез текст и цифри. Образованието по изкуства учи учениците как да интерпретират, критикуват и оценяват визуална информация и как да извършват избор на тази основа.

6. Вземане на решения. Изкуствата укрепват уменията за решаване на проблеми и уменията за критично мислене. Как да изразя това чувство чрез танца си? Как трябва да въплътя тази фигура? Научаването на това как да правят избор и да вземат решения определено ще повлияе и ще се пренесе и в други части на живота им, тъй като това определено е важно умение в зрялата им възраст.

7. Упоритост. От личния си опит знам, че изкуството може да бъде предизвикателство. Когато се опитвах да науча и да овладя кларинета, имаше моменти, в които бях толкова разочарован, че исках да спра. Но аз не го направих. След като се упражнявах усилено, научих, че упоритият труд и постоянството се отплащат. Това е важно най-вече по време на кариерата, в която се стремят да продължат и развият нови способности и да работят по трудни проекти.

8. Фокус: В момента се работи по темата "Работата на работното място". Когато упорито се занимавате с рисуване или с поезия, или с научаване на роля в пиеса, фокусът е от съществено значение. Със сигурност фокусът е жизненоважен за ученето и научаването в клас, както и за изпълнението на задачите след това в живота.

9. Сътрудничество. Много от изкуствата, като например групата, хорът и театърът, изискват децата да работят заедно. Те трябва да споделят отговорността и да правят компромиси, за да постигнат общата си цел. Децата се научават, че приносът им към групата е част от нейния успех - дори ако имат солово или главна роля.

10. Отговорност. Подобно на сътрудничеството, децата в изкуствата се научават, че са отговорни за своя принос към групата. Ако изпуснат топката или объркат

нещо, тогава те разбират, че е важно да поемат отговорност за това, което правят. Грешките са част от живота и научаването да ги приемат, да ги поправят и да продължат напред ще послужи добре на децата, когато станат юноши (Martin, 2014).

1.5 Изкуството, като инструмент за социална промяна

"Социалният прелом" в изкуството променя статута и мястото на художника в социалната сфера - от художник, който е затворен в студиото си и се занимава с изобразяване на вътрешния си свят, до художник, който вижда себе си като социален активист, отговорен за критичното наблюдение и приноса към обществото чрез повишаване на осведомеността за грешките, страданията, трудностите и липсата на социална справедливост. "Артвизъмът" е новаторска форма на действие, която включва действителна дейност в областта на изкуството със социален активизъм и изследване, документиране и размисъл върху действието. Фундаменталното допускане в основата на изкуството с участие е, че изкуството и публичното пространство заедно представляват пространство за опитване и гледане както на художника, така и на публиката. Публиката, която гледа произведението, също участва в самото художествено събитие. Чрез изкуството на участието индивидите и групите развиват критичен поглед към себе си и към заобикалящата ги среда и съответно предприемат активистки действия, чиято цел е социална промяна (Barkay, 2018).

Концепцията за "арт активизъм" подчертава връзката между изкуството и обществото и ролята на художника в контекста на социалната промяна. Арт активизмът се стреми да създаде ново социално равновесие - да накара силните да се вслушат и успоредно с това да даде възможност на слабите да изкажат мнението си. Това възприятие е съизмеримо с възприятието на Ганди в контекста на ролята на човека в обществото и неговата отговорност да се бори срещу

несправедливостта и да работи за социална промяна (Gilan, 2012).

Движението за активизъм в изкуството има основна роля в нашето съществуване, тъй като е ново или по-скоро различно от феномена на критическото изкуство, който познаваме добре от последните десетилетия. Активистите не се задоволяват с критиката в областта на изкуството или на политическите, социалните и икономическите условия, в които то съществува. Следователно те се стремят да променят тези условия чрез изкуството - не непременно в самото поле на изкуството, а по-скоро извън него, в самата реалност. Активистите в областта на изкуството действат, за да променят условията на живот в бедните квартали, да повдигнат екологични въпроси, да приобщят жителите на неразвитите страни и региони към културата и образованието, да привлекат вниманието към бедственото положение на имигрантите без визи, да подобрят състоянието на работещите в институциите за изкуство и т.н. С други думи, активистите в областта на изкуството реагират на нарастващия колапс на съвременната социална държава и се опитват да заместят нея и сдруженията, които по някакви причини не могат или не са заинтересовани да изпълняват тази роля. Активистите в областта на изкуството искат да бъдат полезни, да променят света, да го направят по-добро място - но едновременно с това не искат да престанат да бъдат художници. Точно в този момент възникват теоретични, политически и дори чисто практически проблеми. Опитите на арт активизма да интегрира между изкуството и социалното действие са атакувани от двете противоречащи си страни на традиционното изкуство и традиционния активизъм. Традиционната художествена критика се ръководи от логиката на качеството на изкуството. От тази гледна точка художествената критика просто не е достатъчно добра като изкуство: много критици твърдят, че приносните намерения на арт активистите са за сметка на качеството на творбата. По

същество е лесно да се отхвърли тази критика. През XX век всички критерии за качество и вкус бяха заличени от различни художествени авангарди - така че днес няма смисъл отново да се разчита на тях. Художественият компонент в художествения активизъм неведнъж е възприеман като основна причина за неговия провал в полето на реалността - на нивото на непосредственото му социално и политическо въздействие. В нашето общество е прието да се обръщаме към изкуството като към лишено от полза. Ето защо изглежда, че тази липса на полза, поради самата си същност, предполагаемо прилепва към арт активизма и го обрича на провал. Едновременно с това изкуството в крайна сметка се възприема като възхвала на статуквото, като естетизация на съществуващата ситуация, а оттам и като подкопаване на желанието ни за промяна. Ето защо изглежда, че единственият изход от задънената улица е пълното пренебрегване на изкуството - сякаш социалният и политическият активизъм никога не е провал, стига да не е бил заразен с вирусите на изкуството. Критиката на изкуството като лишено от полза, а оттам и като морално дисквалифицирано и политически вредно, не е нова. В миналото тази критика е принудила много творци напълно да пренебрегнат изкуството и да започнат да се занимават с нещо по-полезно, нещо морално подходящо и политически полезно. Съвременният арт активизъм обаче не бърза да пренебрегне изкуството, а по-скоро се опитва да го използва в полза на обществото. В исторически план това е нова нагласа. Основната цел на това теоретично изследване е да се анализира точното значение и политическата функция на термина "естетизация" (Grois, 2015).

Музиката, танците, песните и другите изкуства са основна част от учебната програма на всички етапи на обучение. Всички ученици получават методическа и редовна помощ за развиване на интересите си. Удоволствието и дори специализацията са видими в някои от тези изкуства.

Учебната програма и обучението в тези области варират от интерес и оценка на произведения на изкуството до развиване на високо ниво на умения за изпълнение на такива произведения и за създаване. Изглежда, че основното допускане е, че интересът и специализацията в областта на изкуството са жизненоважни за добрия живот. Общоприето е, че е необходимо да се предложи на всеки ученик опит в изкуството, но само малък процент от учениците имат специалните способности и таланти, необходими за специализация в някоя област на изкуството, и понякога децата се отказват от рисуването или скулптирането, тъй като има деца със специални способности, които имат по-хубав резултат от другите. Склонни сме да гледаме на култивирането на изкуствата в училище като на лукс, който може да бъде насърчен, ако училището разполага с допълнителни източници на финансиране. Необходимо е обаче да се откажем от това, когато парите са необходими за други области на дейност. Дори когато се намери място за изучаването на изкуствата в училищната рамка, времето и вниманието, отделени за тях, са само малка част от това, което се отделя за "по-важните" части в учебната програма (Blum, 1980).

Когато ателието действа като място за социална ангажираност, то се превръща в пространство, в което има реципрочност между художниците и непосредственото общество, в което те работят. Тази резонансност оказва влияние върху художниците и тяхната работа, както и върху хората, които живеят в средата на художниците. Художниците от този тип отварят вратата си, свалят защитната стена и дават възможност за взаимодействие. Активисткото студио е студио, за което голяма част от съществуването се основава на действия в обществото. В такова студио се провеждат срещи, както и дейности за възрастни, младежи и деца, а целта е да се постигне напредък на населението чрез изкуство. В този случай студиото се превръща в културен център.

Художниците активисти участват пряко в заобикалящата ги действителност; те се намират в нея и дори стават част от нея. Тези художници свързват работата си с полето в пряка връзка и по този начин често създават нова реалност. Тал Адлер, художник, преподавател и активист, който използва изкуството за целите на социалната промяна, използва своя проект "Непризнати села" като част от кампания за повишаване на осведомеността за непризнатите села на бедуините в Негев. Той работи по него в продължение на около пет години и представя истории и снимки от всички тези села. Проектът включва и лекции, интернет сайт със специална страница за всяко село, както и допълнителни организации. Проектът е осъществен със сътрудничеството и съгласието на тринадесетте бедуински села. Пътуващата изложба беше открита през 2006 г. (Austerlitz, 2014).

Като "агенти на промяната" художниците изпълняват роля в предаването на информация и знания на обществеността и общността и в определянето на настоящата реалност на реципиентите, които получават посланията, представени в художественото съдържание. Чрез "процеса на подпомагане" художниците дават възможност на обществеността да опознае и усети действителността и/или да укрепи моралните норми. Пример за възглед, който възприема основната сила на изкуството като средство за възпитание, може да се намери при Максин Грийн (2005), която подчертава приноса на изкуството като събуждане на духовно познание и развиване на чувствителност и осъзнаване на целостта, човешките отношения и ценностно ориентираните решения, които надхвърлят очевидното и тривиалното в ежедневието.

"Агенти на промяната" - критичната сила на изкуството е в анализа и интерпретацията на социално-историческата реалност, а не само в разкриването на нейната абсурдна същност. В произведенията на изкуството художниците представят алтернативна реалност на това, което е подходящо и неподходящо за индивида и обществото. Интелектуалците и

художниците представят нови параметри за политическа и социална дейност, които съчетават между участие и активно правене в изкуството и личен опит. По време на участието си в публичното/общинското пространство чрез дейности, интегриращи изкуството, художниците набират естетически и образователни стратегии заедно със споменаването на тяхното ценностно и морално решение. Това може да бъде разчетено и интерпретирано в начина, по който се подават посланията, и акцентите, които се поставят в тях. Според тази перспектива посланията ще проникнат в общественото съзнание, ще повлияят на общественото мнение и ще доведат до промяна (Badash, 2009).

Много теоретици и изследователи са разглеждали връзките между феминизма, изкуството и активизма. За разлика от кантианското възприемане на изкуството, което разглежда изкуството като същност, която не е подвластна или повлияна от социални, политически и културни процеси, теоретиците, които се занимават с феминисткото изкуство, се стремят да се спрат и да анализират контекстите, съществуващи между изкуството и социалната реалност. С други думи, те се интересуват от извършването на критично изследване на властовите отношения, механизмите и процесите, които се свързват между самото произведение и неговите създатели, представителите на институциите за изкуство и неговите механизми, съзвездието от художествени критици и пошироката публика. Много жени намират в изкуството творческа и афективна демонстрация на протест и съпротива и интегрират в своите творби феминистко изявление, което подкопава социално-половия ред, като позиция, която се стреми да действа далеч отвъд полето на изкуството, което е ограничено до музеи, галерии и други изложбени пространства. Феминисткото изкуство е една от формите на активисткото изкуство, което според Липард (в Шахада, 2018) е критична социална практика, която има за цел да действа в реалния свят.

През 21-ви век училището е жив образователен център, който се основава на социално, общностно и междуличностно участие. Дейността в областта на визуалното изкуство се разширява и тръгва от училището към общността и публичното пространство и обратно. Това движение се основава на визуалната работа като основа за сътрудничество между учениците, родителите и членовете на общността. Съвместните срещи, дискусии, планиране и изпълнение стават основа за съвместното израстване на всички фактори, действащи във визуалното творчество. Опитът за съвместност създава визуални, общностни, ценностни и социални послания, от които се развива ново и разнообразно творческо правене. Този учебен процес дава възможност на учениците да преживеят работата в екип и сътрудничеството, планирането и обработката на идеи и послания чрез визуални образи, които позволяват лична и групова обработка и реакция. Този процес на мислене създава среща между личното и груповото и предизвиква ново съвместно творчество. Промяната на пространството или мястото по творческо-визуален начин в училището и в общността превръща пространствата в привлекателни места за физическа, социална, културна и артистична полза на общността чрез действие и движение между визуалното изкуство и създаването на места. Мястото, начинът, формата, съдържанието и посланието създават живо място, което представлява основа за удоволствие, учене, развитие и създаване. Движението в пространството между личното и общността създава взаимност, познатост, принадлежност и грижа, които допринасят за движението, протичащо в творчеството, и дават възможност за сътрудничество между всички членове на общността за тяхното благополучие и наслада (Shalom, 2016).

Произведението на изкуството и неговите формални компоненти предизвикват у наблюдателя преживяване и естетическа реакция, което е в основата на разбирането на

изкуството в заобикалящата ни културна среда. Естетическото преживяване е отправната точка за разбирането на изкуството във визуалната и културната среда, в която живеем. Това е личен опит, който се изразява в различни чувства: наслада, магия, вълнение, удивление, просветление или всяка друга емоция, която възниква у наблюдателя на произведението на изкуството, като например притеснение, смущение, скептицизъм и т.н. Изкуството е индивидуален израз на своя създател. Неговият пълен смисъл е свързан с времето и мястото на създаването му и отразява ценности, послания и идеи в различни контексти.

1.6 Взаимодействие

Дейностите са общоприето средство сред преподавателите от различни групи. Определянето на понятието дейност съвсем не е просто. По-просто казано, всяко инициентирано от инструктора действие е дейност, като се започне от мълчанието, запазването на визуалния контакт, предложението, поканата на приятел да се изправи пред конфликт, организацията на седенето в групата и конкретното предложение за организирана дейност (Lev-Wiesel & Kassan, 2002).

Учителят е този, който предава на учениците послания, емоции и наблюдения, някои съзнателно, а други несъзнателно, някои явно, а други скрито, чрез думи. Тонът на речта, изразите и други подобни послания могат да събудят различни реакции като любопитство, внимание и желание за действие (Wolf, 2004).

Емоционалната подкрепа се отнася до начините, по които учителите помагат на децата да развият топли и подкрепящи системи от взаимоотношения, да изпитват удоволствие и вълнение от ученето, да се чувстват комфортно в класната стая и да изпитват подходящи нива на самостоятелност или независимост. Това включва положителен климат - удоволствието и емоционалните взаимоотношения, които

учителите поддържат с учениците, като например естеството на взаимната активност между връстниците, и отрицателен климат - нивото на изразена негативност, като например гняв, враждебност или агресивност, проявявани от учителите и/или учениците в класа, както и чувствителността на учителите, реакцията на учителите спрямо академичните и емоционалните нужди на учениците, а по отношение на гледната точка на учениците - степента на реципрочна активност на учителите с учениците и дейностите в класната стая, които акцентират върху областите на интерес, мотивацията и гледните точки на учениците (Muntner, 2008).

1.7 Ролята на учителя

Ролята на учителя е да бъде партньор и да придружава учениците в процеса на учене. Учителят е не само този, който преподава, но и този, който се учи. Учителят е този, който съпровожда процеса на преизграждане в своето учене и в ученето на своите ученици. С други думи, това е личен процес, вътрешен и имплицитен, който се влияе от взаимодействието на учащия със средата.

Взаимодействието между учителя и учениците носи на всеки един от тях прозрение за смисления процес на учене. Процесът на учене е динамичен и се променя в зависимост от протичащите процеси на мислене, от степента на креативност на участниците и от взаимната дейност, която се осъществява между възрастния и детето и между самите деца. Всичко това подхранва рефлексията, която изследва процесите - преди, по време и след тях - и стимулира новите възможности за учене, мислене и творчество (Министерство на образованието, 2019).

Тъй като в работата си учителят прекарва по-голямата част от времето си във взаимна дейност с групите, от него се очаква да бъде експерт в груповите процеси. Тъй като обаче образователната система набляга на индивида, неговите способности, мотиви и постижения, учителят е склонен да възприема класа като сбор от индивиди, въпреки че всъщност има реципрочни отношения с група, която включва повече от

сумата на своите части, и не води три отделни диалога с тридесет от своите ученици. Учениците също така не се обръщат към учителя само като към индивиди; често те се възприемат като част от група с норми, които се споделят от всички членове, норми, които диктуват правилата на поведение и на отношение както към учителя, така и към обучението (Ziv, 2011).

1.8 Примери за интегриране на изкуството в преподаването

Когато учениците учат в часовете по история за Средновековието или за периода, в който римляните са контролирали Светите земи, е възможно да се включат средствата на актьорското майсторство и драмата в предаването на урока. Това служи за илюстриране на това какво са носили хората в тези времена, как са се държали, какви средства за водене на война са използвали. Възможно е учителят да раздели класа на групи и да постави на всяка група задача да дойде в час и да илюстрира на останалите ученици определена тема (облекло, поведение, начин на живот) чрез актьорска игра или дори чрез възпроизвеждане на продукти, уреди и начини на живот в тази епоха.

Друг пример е урокът по природни науки в пети клас по темата за свойствата на материалите от главата "Материали и енергия" в учебната програма. Задачата ще бъде да се подложи начин, който илюстрира материал или определена ситуация на натрупване. Всеки ученик си избира карта, на която е написано името на материал или ситуация на натрупване, и я възпроизвежда чрез движение по оста в класа. Останалите ученици се опитват да открият какъв е материалът. Тук може да се види, че учителят интегрира художествена среда в урок, който не е свързан с изкуството като цяло, и подобрява урока с повече опитни и творчески измерения.

Eitan (2012) твърди, че когато се говори за образование и изкуство, обикновено се има предвид преподаването и

изучаването на изкуства, като музика, живопис, актьорско майсторство и т.н., и се търси начин те да заемат място в центъра на учебната програма. Това искане е особено оправдано в учебните програми на началните училища, в които основните умения за четене, писане и смятане са изтласкали изкуствата в рамките на обогатяващите или избираемите курсове. Ейтан се опита да представи друг подход към интегрирането на изкуствата в учебната програма - интегрирането на изкуствата в преподаването и изучаването на всички предмети. При този подход, освен че е необходимо да се борим за място в ограниченото пространство на учебната програма, е необходимо да се опитаме да я "завладеем отвътре" и да използваме изкуствата във всички онези предмети, които са изтласкали настрана преподаването на изкуства. Учителите нямат голям избор по отношение на предметите, които трябва да преподават, но могат да избират метода на преподаване, който да възприемат, и могат да изберат по-креативен метод.

Smutney (2002) представя начините, по които учителите могат да интегрират изкуството в обучението на надарени деца, и предлага примери за дейности, които включват изкуството в учебните програми по хуманитарни и социални науки и по математика и природни науки.

- Да се даде възможност на учениците да пишат или да рисуват, когато четат история.

- Да се преработи кратък разказ в пиеса като начин за насърчаване на аналитичното мислене и интерпретативното въображение.

- Да се насърчава литературното творчество чрез представяне на визуални катализатори под формата на картини или рисунки и обсъждане на въпроса какво се случва във времето, преди и след представеното на картината.

- Да се даде възможност на учениците да изберат музикално произведение и да се обсъди въпросът как произведението може да бъде средство за комуникация.

- Да се поиска от учениците да представят известна фигура чрез изкуство, пантомима или драма.

- Да помолите учениците да се превъплътят в ролята на журналисти, които се връщат назад във времето и подготвят разследваща статия за дадено художествено направление и важните събития, които са го установили.

- Да помолите учениците да сравнят западното изкуство от XIX в. с африканското изкуство.

- Да се изследва научна тема, например "светлината", чрез представяне на различни картини и обсъждане на различните начини на представяне на светлината в картините.

- Да помолите учениците да анализират предположенията за естеството на материала в основата на различни области на изкуството или на изкуството на различни художници.

В едно от предложенията, публикувани на уебсайта на Министерството на образованието, за разнообразяване на методите на преподаване на Библията в рамките на държавните религиозни училища от детската градина до дванадесети клас се посочва, че фронталният метод не може да бъде изключителен метод на преподаване.

За да се повиши интензивността на преживяването в обучението, е необходимо учениците да бъдат доведени до усвояване и усвояване по много разнообразни начини. Учениците мислят по различни начини и учат по различни начини. Един ученик обича реда и структурата, а друг - асоциациите и спонтанността. Някои ученици са ентузиазирани от новите начини на изпълнение, докато други се страхуват от тях. Различията в начините на учене не са свързани непременно с нивото на способностите на учениците. Стилете на учене зависят от склонностите, а не

непременно от талантите. Важно е учителите да са наясно със стила на учене, който всеки от техните ученици предпочита, и да съобразяват с него различните дейности в класната стая. Дейност, която привлича един ученик, може да отегчи друг ученик, тъй като стилът на учене не е привлекателен за този ученик. Ето защо е необходимо да се разнообразят колкото е възможно повече начините на преподаване и учебните дейности и да се изразява голямо разнообразие от стилове на учене. Дейностите ще включват учене, запомняне и удоволствие с дейности по четене, поставяне на хипотези и правене на заключения, учене чрез откриване, писмени задачи, ръчен труд и творческа дейност. Разнообразяването на методите на преподаване ще ни помогне да достигнем до много ученици, тъй като ще успеем да общуваме с различните им стилове на учене. Трябва да се опитаме да развием всички ученици в зависимост от техните индивидуални особености, способности и желание за учене.

1. Рисуване. Децата се учат и изразяват себе си чрез правене, например чрез рисуване. Учениците ще нарисуват ситуации или събития, които се появяват в библейската история, според своето въображение. Важно е да не им представяте модел за рисуване с картина на художник, за да не ограничавате свободата на въображението им.

2. Обяснение на картината. Учителите ще изберат снимки, рисунки или илюстрации, в които е описано събитието или които му подхождат, и ще ги използват като стимул и като средство за създаване на приобщаване към наученото на родителя на учениците или като средство за повторение - за припомняне на забравеното и за събуждане на вече преживяно в класната стая. Чрез обяснението на картинката учениците ще си припомнят подробности от библейската история, разказана им в някой от предишните библейски уроци, и ще знаят да я разкажат на своя език, а понякога дори на езика на книгата. Четенето на дадена история и нейното обяснение са ефективни средства в

преподаването. Те трябва да се използват предимно за илюстриране на написаното и за вдъхновяване на творческото мислене. Учителите обаче трябва да бъдат предпазливи в избора си и да внимават да ги възприемат като библейска реалност.

3. Ролева игра. Един от учениците ще поеме ролята на диктор, а останалите ще имат ролята на героите в историята. В играта участниците ще говорят на езика на героите, както се появяват в написаното. За тази цел те ще трябва да се подготвят да изпълнят ролята: трябва да прочетат "своя" текст няколко пъти, мълчаливо, а след това да прочетат и на глас. Останалите ученици ще слушат и ще поправят това, което трябва да се коригира при четенето и при изпълняването на ролята, като например интонацията, позиционирането на главния герой и т.н. Понякога е възможно да се проведе подготвителен етап, в който учениците ще изпълнят ролята си първо на своя език и едва след това на езика, както е написан. След един кръг на игра е възможно да се сменят ролите, така че да се включат много повече ученици в ролевата игра. Библейската история ще бъде чута в класа многократно и по този начин ще се улесни запомнянето и припомнянето на написаното. Чрез ролевата игра учениците ще се упражняват и в четене на неща, преди да се наблегне и произнесе необходимото в различните изречения: да се поставя въпросителен знак в края на въпроса, да се вика, когато е необходимо да се вика, да се вика на правилното място, да се четат с един тон изказванията на разказвача, а с друг тон - думите на главния герой и т.н.

4. Драматизация. Този начин на ролева игра може да бъде разширен до драматизация. Драматизирането на сюжета от децата ще им позволи да изразят личното си впечатление и да дадат собствена интерпретация. Преживяването ще бъде постигнато чрез отъждествяване на детето, "актьора", с героя, който изобразява. Учителят ще проведе с учениците си дискусия как да разиграят сюжета,

например какво ще направи един или друг ученик? Какъв тон да се използва? Как да застане, къде да се движи? Какъв декор е подходящ за "картината" (сцената) (и по този начин да се свърже с реалността на библейската епоха.)? Всички деца ще бъдат партньори в оживяването на героите и създаването на пиесата. Актьорите ще бъдат избрани едва след обсъждането. Изборът на актьорите преди обсъждането може да елиминира мотивацията и интереса на учениците, които този път не са избрани да играят. "Актьорите" ще бъдат не само тези, които са отличници в актьорското майсторство. Необходимо е да се подберат всички ученици според реда, който учителят ще определи с учениците. Смяната на титулярите на роли ще помогне на много ученици да познават добре повече от една роля. Възможно е да се приучат учениците да се организират в групи, да подготвят пиесата, да я представят веднага в групата или всяка група на свой ред пред целия клас. Към края на годината е възможно да се обобщи изучаването на книгата, която е била научена, в поставянето на пиеса. "Пиесата" ще включва разширени детайли, добавени към книгата в класа. Подготвянето на пиеса по стих или събитие и нейното поставяне ще бъде интересно и приятно повторение на наученото от учениците и ще включва активността на възможно най-много ученици. Една пиеса може да бъде хубаво обобщение на една продуктивна учебна година.

5. Работа с материали. На определени места е възможно да се интегрират допълнителни форми на дейност, като например дейност с материали, създаване на гравюри и релефи, както и конструиране на изображения и предмети от различни материали. (Примерите включват приготвяне на тухлички от глина в урок за Вавилонската кула, създаване на градина - залепване на "дървета" от плат, дърво, части от цветни списания и др. в урок, който ангажира със стиховете "И Господ Бог заповяда на човека: "Свободен си да ядеш от всяко дърво в градината; но не

трябва да ядеш от дървото за познаване на доброто и злото" (Битие 2: 16-17), както и построяването на Ноевия ковчег от стиропор със залепване на герои от картинки и т.н.).

6. Споделено пеене. Публичното пеене в класа на научените стихове ще бъде допълнение към учебния опит.

7. Танц: В началото на учебната година ще се провеждат срещи с ученици от училището: Инсценировка в движение, например танц, който описва без текст стиховете за Авраам и трите ангела и др.

8. Разговор с библейските герои. Възможно е да се "насочват" въпроси към библейските герои и да се прави опит да се отговори от тяхно име на въпросите. Например, възможно е да се насочат въпроси към Исав за преживяването на продажбата на първородството му и загубата на благословиите или към Яков за това, кога е открил измамата на Лаван. Такива въпроси могат да се впишат както в драма, така и в подготовката на телевизионно предаване или в редактирането на вестник и т.н.

Във втори параграф „**Мотивация и постижения**” са включени шест подпараграфа.

2.1 Какво представлява мотивацията?

Според Kaplan и Asor (2001) произходът на думата мотивация произлиза от думата "движение". Мотивацията е понятие, което описва мотивите за поведение, а теориите за мотивацията предполагат да обяснят процесите, които мотивират човека да се държи по определен начин. По време на развитието на психологията като област на знанието и изследванията са се появили много обяснения на човешкото поведение. Някои теоретици поддържаха тезата, че съществува баланс на психологическите енергии, който води до поведение, когато този баланс е нарушен. Други твърдяха, че поведението е резултат от планирано учене, което действа в зависимост от подкрепленията и наказанията. Някои теоретици се фокусираха върху вродените потребности на

човека, други наблюдаваха на целите, които човекът си поставя и работи за постигането им, а трети теоретици посочваха силното влияние на културата и средата, които определят целите и поведението на човека.

Каплан и Асор (2001) питат откъде знаем да кажем, че един ученик има повече или по-малко мотивация или дори различна мотивация от друг ученик. Хората не приписват мотивация на растежа на косата, но приписват мотивация на подстригването на косата. Физиологични дейности като растеж, храносмилане и сън не се считат за свързани с мотивация, докато, напротив, упражненията, четенето и говоренето са дейности, на които се приписват мотиви. Следователно изглежда, че поведението, на които се приписва мотивация, са тези, за които може да се приеме, че са контролирани и насочени към някаква цел. По по-определен начин хората приписват мотивация на поведение, което включва избор между алтернативи на цели и средства.

Каплан и Асор (2001) отбелязват, че в миналото за мотивационното поведение са били дефинирани три измерения: посока, сила и качество. Посоката се отнася до избора, който човек прави, когато приема една дейност, а не друга, когато упорства в определена дейност, дори когато възникват трудности или се появяват други алтернативи, или в продължаването на определена дейност, когато не се изисква да го прави. Силата е нивото на инвестиция, което лицето влага в дейността - голяма или малка. И накрая, качеството на дейността разграничава и поведението с различен мотивационен характер - решаване на проблеми по иновативен начин срещу упорита работа и използване на неуспешни стратегии; критично и задълбочено мислене, което събужда остри въпроси, които могат да разгневят учителя, срещу безопасен напредък към желаната оценка. По-ранните теории за мотивацията се фокусират върху първите две измерения.

Каплан и Асор (2001 г.) добавят, че съвременните теории поставят значителен акцент и върху третото измерение - качеството на участието на човека в задачата. Ето защо, например, когато фокусът на дейността е задълбоченото учене, е важно да се знае дали ученикът изпълнява добре учебната задача от значителна познавателна ангажираност или работи повърхностно, за да я завърши възможно най-бързо. Напоследък изследователите на мотивацията започнаха да добавят към измерението на качеството и акцент върху психологическите преживявания на ученика: емоциите на ученика във връзка с дейностите, които извършва, чувствата му към ученето и към училището като цяло, както и самооценката му. Теориите за мотивацията предлагат обяснения на процесите, които водят до факта, че учениците избират, упорстват и инвестират в обучението си, както и в социалната си ангажираност и помощта си за другите. Освен това те се опитват да обяснят факторите, които водят до високо качество на академичните инвестиции и социалната ангажираност, както по отношение на чувствата на ученика, така и по отношение на учебния продукт.

Според Stein (2010) всеки учител разполага с разумна степен на автономност в класната стая и следователно може да създаде атмосфера на вътрешна мотивация или атмосфера на външна мотивация, в зависимост от поведението си в класната стая. Това зависи от посланието, предавано от учителя, и от нещата, които той ще адресира, подсилва и насърчава. Дали учителят ще наблегне на вътрешната мотивация и ще се свърже с ценностите, желанията и силните страни на децата? Дали ще види важността на тяхното удоволствие и интерес и ще вложи ли усилия в това? Или учителят ще наблегне на постиженията и съревнованието в ориентацията към егото и задачата?

Stein (2010) добавя, че съществува връзка между целите на постиженията и възприемането на климата в класа. Среда, която насърчава съревнованието, може да култивира учене с

ориентация към егото и желанието да се постигне по-добро представяне от другите, докато, напротив, среда в класа, която насърчава ученето с цел овладяване и проява на интерес към материала, култивира сред учениците учене с вътрешна мотивация за усъвършенстване и развитие в изучаваната област.

Stein (2010) твърди, че преподавателските процедури, които учителят използва, ще повлияят на атмосферата, дали обучението култивира задълбочено мислене или се задоволява с постиженията, или с други думи, със знанието на материала без вътрешна ангажираност. Учителят трябва да действа по начин, който ще насърчава познавателното участие. Освен това Stein (2010) твърди, че задълбоченото мислене може да бъде постигнато чрез откриване на дискусии по дадените отговори и приканване на учениците да отговорят и да оценят различни мнения. Когато учителят изисква обяснения на отговорите, това доказва, че той не се задоволява с верния отговор, а изисква от учениците участие в знанията. Учителят също така може да насърчава свързването на различни идеи (това е по-напреднала стратегия на организация на материала и свързване на материала с предишни знания).

Според Stein (2010) дори възприемането на учителя от учениците оказва влияние върху мотивацията. Нагласите и постиженията на учениците се променят, ако те възприемат учителя като ентузиазирани, култивиращи, осигуряващи уважение и заслужаващи доверие. Самият учител илюстрира мотивацията, ако проявява ентузиазъм и интерес и инвестира в уроците.

Stein (2010) определя ефективен и творчески метод в преподаването, тъй като той съществува и при липса на вътрешен интерес. Възможно е да се повиши мотивацията чрез разнообразяване и иновации в материала и различна организация на работата. Например кооперативните групи или интегрирането на възможности за избор повишават мотивацията. Правилната организация на материала,

интегрирането на средствата за мислене и мултимедията могат да спомогнат и за преживяването на успеха от страна на децата и по този начин да повишат мотивацията им. Връзката на изучавания материал с живота на учениците може да увеличи значимостта на материала и по този начин да повиши мотивацията. За тази цел е необходимо самият учител да мисли за значимостта на нещата. Например как една глава от библейската книга Битие, песента на Рахил и историята на една война през миналия век са свързани с живота на съвременното израелско дете. Търсенето на значимост според мен е увлекателен и обогатяващ процес, който може да повиши мотивацията както на учителя, така и на ученика.

2.2 Постижения

Понятието "академични постижения" включва съпътстващи понятия, като лични знания, способност за учене, умения за учене и т.н. Установено е, че академичните постижения са свързани с редица личностни променливи, като самооценка, ниво на стремежи и социално-икономическо положение (Weiss, 2010).

Образователната система в Израел действа така, че да насърчава постиженията на учениците както в академичната област, така и в социалната и ценностно ориентираната област. Програмата "Водещи училища в областта на педагогиката" е насочена към усъвършенстване на качествените процеси на преподаване и учене и към подобряване на постиженията на учениците (Министерство на образованието, 2018 г.).

Според Sherf (2015) учебната среда е тема, която е на първо място сред приоритетите на обществото в областта на образованието. Въпреки че учениците прекарват по-голямата част от времето си в класните стаи и въпреки предположението, че проблемите с дисциплината съкращават времето за учене и вредят на постиженията на учениците, само няколко научни изследвания са разгледали връзката между атмосферата в класната стая и постиженията на

учениците. Основният извод в изследванията е, че нарушенията на дисциплината в класната стая оказват значително отрицателно влияние върху постиженията на учениците, независимо от поведението на ученика или неговите постижения в миналото. Влиянието на нарушенията на дисциплината на ученика и на класа е доста сходно, както и разликата в постиженията между ученик, който учи в клас с много добра дисциплина, и ученик в клас, в който изобщо няма дисциплина (при неутрализиране на предишните постижения и нивото на личностно осмисляне). За разлика от тях в изследването не са открити разлики в постиженията между учениците, които учат в училища с различни нива на дисциплина или в училища, в които прилагането на дисциплината е различно. Ето защо според мен можем да кажем, че преподаването като изкуство може да бъде среда за осмисляне на ученето.

Вътрешната мотивация, самодисциплината, отговорността и трудолюбието са сред основните фактори, които според мен влияят на постиженията. Те произтичат от природата на ученика и се подпомагат от родителите, приятелите и обществото, както и от Министерството на образованието. Среда, която се стреми към постижения и конкурентност, която разглежда постиженията в обучението като цел на стремежа, е по-малко снизходителна и по-взискателна, политика, която разглежда задълженията наред с правата - всичко това влияе върху мотивацията на ученика да успее и да постигне постижения.

2.3 Ролята на оценката на постиженията

Оценяването на постиженията е неразделна част от преподавателската работа в редовното и във висшето образование и трябва да отразява и оценява процеса на учене и преподаване, който се осъществява в образователните институции (Asaf, 2006). Оценяването на постиженията е един от трите основни компонента на целия процес на преподаване

и учене: проектиране, преподаване и учене и оценяване (Sheffler, 2019).

Оценяването на постиженията на учащите се има следните четири основни роли:

1. Предварителна оценка на способностите на учащия се. Това се извършва чрез събиране на информация, формална и неформална, за учащите преди началото на обучението.

2. Обобщаваща оценка на обучението. Отчитане на вече осъщественото учене, отразяващо изпълнението на личните критерии, които учителят е определил, или на външните критерии, поставени пред учителя.

3. Формиращо оценяване на ученето. Извършва се чрез събиране на информация за учащите се по време на целия процес на преподаване. Основната цел е да се подобри обучението чрез създаване на мотивация за учене. Насърчава се конкуренцията между учащите се.

4. Оценяване на преподаването. Чрез събирането на формална и неформална информация за постиженията на учениците учителят може да проследи начина на преподаване и да адаптира него и учебните програми към ситуацията на учениците (Asaf, 2006)

2.4 Видове оценяване

В областта на оценяването на постиженията в класната стая е прието да се прави разграничение между два различни вида оценяване: формиращо и обобщаващо оценяване. Обобщаващото и формиращото оценяване се извършват в класната стая и затова се наричат оценяване в клас. Научните изследвания показват, че както обобщаващото, така и формиращото оценяване оказват пряко въздействие върху обучението и постиженията на учениците (Amasha, 2014).

2.5 Инструменти за оценяване на постиженията

Инструментите за оценяване включват тест и неговите части (модел на отговорите, карта на въпросника, формуляр за обобщаване на точките за оценка), рефлексии - рефлексия

върху теста, рефлексия върху главата или учебната единица), адаптирана задача за изпълнение и портфолио (Sheffler, 2019).

2.6 Инструменти за оценяване на постиженията

Според Министерството на образованието (2012) данните от изследванията, представени преди това, и изводите, които произтичат от тях, показват, че основният успех на учениците не зависи от външни ресурси, а от учебно-възпитателния процес, който протича в класната стая. Ето защо е необходимо да се съсредоточим върху задълбоченото изследване на това, което се прави в клас.

Редица научни изследвания показват значително влияние на размера на класа върху постиженията. Метааналитично проучване, в което са разгледани голям брой научни изследвания, установи, че размерът на класа има положително въздействие върху постиженията на учениците. Това влияние е особено силно изразено сред учениците от етнически малцинства или от ниски социално-икономически групи (Teclhaimanot & Hickman, 2011).

В трети параграф „Творческо мислене” са включени осем подпараграфа.

3.1 Основни аспекти на творческото мислене?

Мисленето ни позволява да обработваме информацията за света, в който живеем, след като сме я възприели чрез сетивата си. Когато мислим, ние представяме света пред себе си, без обектите и гледките, за които мислим, да се намират непременно в непосредствената ни среда. Възможно е също да се каже, че мисленето е манипулиране на вътрешни представи за света (Ziv, 2014). Мисленето, което изобретява или създава ново съдържание или начини на мислене, се нарича творческо мислене или креативност (Ziv, 2011). Творчеството е способността да се използват познати и известни материали по начин, който води до създаването на нещо ново и специално, оригинално и различно от познатото. Склонността

към творчество и способността за творчество зависят тясно от социалната и културната среда на човека (Ziv, 2014).

Шварцки в своя статия (2016) отбелязва, че творческото действие е "раждането" на идея, действие или предмет, нови и ценни в момента и културния контекст, в който са измислени. Тъй като всяко "раждане" на идея се случва след различно лично мислене, творчеството е разнообразно и понякога му липсват граници. Боно (в Shwartzky, 2016) определя творчеството като "пораждане на нещо, което не е съществувало преди това, оформяне на нещо ново, което е съществувало преди това, или намиране на оригинална връзка или нова връзка между съществуващи фактори".

Творческият ум може да си представи иновативни отговори на въпроси и се характеризира с гъвкавост и пластичност. Творческото мислене може да се разглежда като способност за създаване на нови концепции или решения (Lucchiari, Sala, & Vanutelli, 2019). Гилфорд (в Ziv, 2014) отбелязва два различни типа мислене. Конвергентното мислене е насочено към видовете проблеми, които се появяват в известните тестове за интелигентност, докато дивергентното мислене е насочено към видовете проблеми, които изискват творчески решения.

Levin (2016) твърди в своя статия, че за да бъде човек креативен, са необходими определени лични, социални и културни условия: определени личностни характеристики, като смелост и готовност да се поемат рискове и да се бъде различен; комуникация на индивида със средата и със самия себе си; толерантност към неясни ситуации; двусмисленост по отношение на грешките; способност да се задават въпроси с отворен край; динамичност; насоченост към бъдещето, въпросите като субект, а не като обект; игрови подход - да се опитва, да се интегрира, да се свързва, да се преживява, да се проявява отвореност към нови неща; приемане на тревожността и въпреки тревожността да погледнеш, да направиш връзка, да направиш, да харесаш, да участваш;

хумор - да видиш нещо от различни аспекти, готовност да се изненадаш, да видиш и да откриеш, въпреки болката и безсилието, другата страна, хумористичната; готовност да се обърна към работата си - моя ред в хаоса на съществуването, не това, което ми се случва, а това, което правя с това, което се случва с мен (Levin, 2016).

3.2 Значимост на творческото мислене

Гросман (в Porat, 2018) описва творческото мислене и твърди, че то е и начин на живот. Творчеството е начин на живот на индивида, който не му позволява да бъде лишен от смисъл. Важно е да се даде на индивида убеждението, че той има силата не само да се адаптира към изискванията на средата, но и да се справя с предизвикателствата, които средата му отправя.

Въз основа на важноста на развитието на уменията за критично мислене и творчество с подкрепата на практическите способности чрез използване на свързано решаване на проблеми и създаване на нови идеи е необходимо да се изследва способността на учениците да мислят критично и творчески (Dewanto, Agustianto, & Sari, 2017).

Възпитаването на творческо мислене е важно само по себе си, но значението му е значително и в контекста на допълнителните умения за мислене на студентите учители и тяхното отношение към тази област. Porat (2018) показва, че нагласите на студентите-учители по темата за култивиране на критичното мислене влияят върху способността им да преподават по начин, който ще култивира творчеството на учениците. Ето защо е необходимо да се развие сред студентите-учители ценността на култивирането на творчеството на децата от предучилищна възраст и детската градина (от ранна възраст). Важно е също така образователната система да признае важноста на развитието на творчеството и високите постижения на тези деца (Shwartzky, 2016).

3.3 Характеристики на творческото мислене

Meidan (2017) твърди в своя статия, че за да бъдем креативни, е необходимо да идентифицираме застоя. В творческата идея съществуват три основни характеристики: простота, оригиналност и полезност.

Животът изисква от нас да интегрираме между уменията за информиране и уменията за автономно учене, което дава възможност на човека да бъде самостоятелен ученик на всеки етап и да умее да планира и да действа чрез прилагане на самостоятелна преценка. Министерството на образованието подкрепя обучението на ученици, които поемат инициативата, които са креативни и изобретателни - които имат различно мислене. Тази цел е резултат от визията, целите и програмите на Министерството на образованието за подобряване на качеството на обучението, за увеличаване на дълбочината и широчината на знанията и за придобиване на умения (Shwartzky, 2016).

Характеристиките на творческото мислене са едновременното отчитане на практическите и естетическите стандарти, вниманието както към целта, така и към резултата, действието на високите граници на човешките способности, установяването на вътрешни мотиви за създаване и слаба зависимост от външни мотиви (Glasner & Ben David, 2009).

Най-значимите способности за творческото мислене, които могат да бъдат измерени, са: дивергентни творчески способности, които се отнасят до издигането на идеи и налагат разнообразяване, например при решаването на проблеми: плавност, гъвкавост и обработка; и способности за промяна на формата, които се отнасят до промяната на знанията и позволяват създаването на нови и оригинални форми и модели. Готовността за гъвкавост е обща характеристика на тази група способности. Гъвкавостта дава възможност за ново обяснение и реорганизация (Porat, 2018).

3.4 Процеси и творческо мислене

Всеки творчески процес води до създаването на нов продукт, но нещо не се създава от нищото. Създаването е мислене, което свързва по нов и нестандартен начин съществуващите компоненти в нов концептуален или материален продукт (Ziv, 2014).

Gazit и Patkin (2015) представят четири етапа в творческия процес, които до известна степен са паралелни на четирите етапа на решаване на проблеми. Тези етапи са: 1: (1) Подготовка. На този етап се идентифицират нуждата и проблемът и се събират информация и суровини; (2) Инкубация. Това е несъзнателен, скрит етап, като духовна бременност, която очаква да бъде открита; (3) Просветление. Внезапното откритие, при което се появява идеята: налице е вдъхновение, моментът "аха"; и (4) Проверка. На този етап продуктът се изследва и преработва в реален продукт, има избор, както и валидиране на решението.

Процесите на мислене, които са в основата на творческите реакции, се основават на способностите, знанията, разбирането, мотивацията и чувствата на човека (Lucchiari, Sala, & Vanutelli, 2019).

3.5 Творчески продукт

Творческите хора действат във всички области на живота, а продуктите, които произвеждат и създават, доставят удоволствие или подобряват техните и на другите хора условия на живот. Въпросът за творчеството заема важно място най-вече в образователната система (Ziv, 2014).

За да бъдеш креативен, са необходими определени лични, социални и културни условия. Необходими са определени личностни качества, като например смелост да се поемат рискове и да се различаваш, способност за общуване със средата и със себе си, толерантност към неясни и двусмислени ситуации, способност за справяне с грешки, умение да се задават отворени въпроси, динамичност и ориентация към бъдещето. Освен това е необходим игрови подход, опитване,

интегриране, свързване, преживяване, проява на отвореност към нови неща, способност да се приема тревогата и въпреки тревогата да се търси, да се прави връзка, да се прави, да се харесва, да се участва, както и способност за хумор или да се вижда нещо от различни аспекти, готовност да се изненадваме, да виждаме и откриваме, въпреки болката и безсилието, другата страна, хумористичната (Shwarzky, 2016).

Според Kloyer (2014), за да се измери креативността, са необходими три измерения: (1) поток - създаване на голям брой идеи, (2) гъвкавост - създаване на голямо разнообразие от идеи, и (3) оригиналност - използване на идеи, които не са самоочевидни или банални или статистически редовни.

3.6 Развитие на творческото мислене в класната стая

Lucchairs, Sala, and Vanutelli (2019) твърдят, че творчеството може да се счита за интердисциплинарно умение, което е полезно въпреки всички образователни цели. Интересно е да се разбере как насърчаването на различието може да повлияе на следата на училището. Високата творческа способност ще помогне на учителите не само в култивирането на творчеството на техните ученици, но и в подобряването на преподаването и повишаването на нивото на академичните постижения в училището (Shwartzky, 2016).

Porat (2018) заключава в своята статия, че практиката подобрява творчеството и че е възможно да се развият умения за творческо мислене, като се използват различни методики на преподаване. Тя добавя, че съществуват програми за развитие на творческото мислене, че има голям брой учебници, както и значителни учебни материали за развитие на способността за творческо преподаване, както и че се публикуват списания, посветени на темата за творчеството. Учителите и учениците имат на разположение много различни учебни програми и този факт предлага планиран опит за творческо обучение и за легитимиране на творческото мислене.

Според възприятието на учениците съществуват инструменти за развитие на творческото мислене в класната стая. Примери за това са: "излагане на въздействието на форма на мислене, която включва творческо мислене", "възможно е да се използва въображението и творчеството за всяка област и тема, изучавана в училище", "да се даде свобода на въображението и творчеството на учениците, да се отделя време за това", "възможно е да се култивира творческо мислене" и "насърчаване на учениците да мислят творчески". (Porat, 2018)

Kloyer (2014) свързва между творческото функциониране и креативността на учениците в класната стая и алтернативното оценяване на тези различни методи. Той твърди, че тъй като алтернативното оценяване е насочено към оценяване на функционирането на учениците чрез фокусиране върху техните процеси на мислене и учене и тъй като тези процеси, когато се случват, се извършват на високо ниво, те предлагат за всеки ученик възможността да организира знанията по нов начин, да ги структурира и да функционира по отворен и гъвкав начин. По същество всички те насърчават творческото функциониране в процеса на учене.

В литературата се предлага избор от модели, програми и техники за възпитаване на творческо мислене и поведение, независимо дали става дума за стимулиране и ускоряване на творчеството или за преодоляване на психическите бариери, които го възпрепятстват (Levin, 2016).

3.7 Творческо преподаване

Творчеството е обект на интерес от страна на науките за психология и образование от поколения. То е признато за жизненоважна способност и за основна образователна цел, която трябва да се подкрепя в училищата (Lucchiari, Sala, & Vanutelli, 2019).

Shwartzky (2016) показва, че развитието на творчеството е възможно. Той прави преглед на 182 научни изследвания в тази област и показва, че е възможно да се подобри

креативността чрез прилагане на различни образователни програми. Въпреки това изследователите поддържат тезата, че развитието на креативността е свързано с голяма степен на мотивация, енергия, способност за мислене и откритост. развитието на креативността не се различава от изучаването на математика или спорт. Ако има природен талант, той ще бъде подобрен чрез практика и чрез различни техники. Ако не съществува природен талант, тогава творчеството може да се развие само до определена степен.

Съществуващото схващане относно значението на творчеството в образованието е да се засили неговото развитие в училище, да се превърне в неразделна част от обучението-преподаване във всички изучавани области на знанието и да се възприеме подходът, че това е способност, която е изключително важна, а не само "хубава" (Kloyer, 2014).

3.8 Обучение на учители за преподаване на творческо мислене

Гилфорд (в Ziv, 2014) достига до определение на творчеството от изследването на структурата на интелекта. Той изказва мнение, че е възможно творческото мислене произволно да се определи като дивергентно мислене, въпреки че дивергентното мислене не включва всички интелектуални компоненти на творческия продукт. Двата вида способности зависят от вида на знанията и материалите (цветове, звуци, думи), с които разполагаме. Креативните хора използват същите когнитивни процеси, които използват и другите хора, но по-ефективно и по-гъвкаво и така, че да служат на амбициозни, а понякога дори опасни цели. Обратно, Гарднър (в Rogat, 2018) твърди, че особено креативните хора управляват живота си по различен начин от повечето хора: те са напълно отдадени на работата си и са ентузиазирани от нея. Те проявяват потребност да правят нещо ново и са силно ангажирани с целта и крайните си задачи. Те са изключително

рефлексивни по отношение на своите действия и качеството на своите произведения (Porat, 2018).

Според Porat (2018), в колежа Бейт Берл в началния курс на обучение (от първи до шести клас) има описание и оценка на програмата за развитие на творчеството за подготовка на учители, за да се отговори на нуждите, изброени от учениците, и да се извършат, към 1997 г., промени в модела на преподаване. Смесът на промяната е добавянето на теми за обучение към курса по дидактика. Избраните от студентите теми се изучаваха едновременно във всички класове в три сесии по шест часа. Възпитаването на творческо мислене беше един от търсените модули. Програмата продължи да действа и през 1998 г., но с две сесии с различна продължителност, съответно осем и шест часа. Темата "възпитаване на творческо мислене" беше включена във всяка една от двете сесии. Целите на програмата бяха: (1) да се изяснят понятията, свързани с творчеството; (2) да се разбере значението на култивирането на творческото мислене; (3) да се познаят начините и инструментите за култивиране на творческото мислене, като критерии за оценяването му; и (4) да се насърчи желанието за повишаване на личната и професионалната способност за творческо мислене и желанието за повишаване на нивото на творческото мислене на учениците.

Очаква се той да бъде полезен за учителите и учениците за подобряване на учебния процес, така че да се възползва от творческото мислене на учениците. Методите за усъвършенстване на творческото мислене и способността за критично мислене на учениците обаче остават за учителя. На изхода си тази система не създава път за учене, а се ограничава само до предоставяне на картина за нивото на мислене на учениците (Dewanto, Agustianto, & Sari, 2017).

Ако кажем, че обучението на учителите като творчески акт е процес, който предизвиква промени в обществото и в индивида, по време на изграждането на "вътрешна

идентичност" и интер- интра-субективно пространство, тогава е ясно, че всичко, което се случва по време на процеса на обучение или "оформяне" на учителя, може да допринесе за процесите на изграждане и да ги засили, при условие че индивидът иска това и че средата подкрепя развитието на процеса. Този подход насърчава творческите процеси на мислене и справяне с различни проблеми, тъй като преподаването не се възприема като акт на "пренасяне", "контрол" или "посредничество", а като създаване на възможности за учене" и повишава нивото на постиженията (Zilberstein, 2006).

В трета глава „**Дизайн на емпиричното изследване**” са представени взаимовръзките и влиянията на изследваните конструкции.

Мотивацията е желанието да се инвестират време и усилия в определена дейност, дори когато това е свързано с трудности, разходи и липса на успехи. Съществуват два вида мотивация: вътрешна когнитивна мотивация: Вътрешна когнитивна мотивация: чувствам вътрешна или морална стойност на дейността си и вътрешна емоционална мотивация: Инвестирам от интерес и смисъл. Вътрешната мотивация "седи" върху три групи потребности: потребност от автономност, потребност от усещане за способност, ефикасност и влияние и потребност от взаимоотношения, принадлежност и сигурност.

Според Каплан и Асор (2001) през последните десетилетия непрекъснато нараства признаването на основната роля на процесите на мотивация за успеха на учениците в обучението и в процесите на адаптация, като например емоциите към ученето и към училището, деструктивното поведение в класната стая, справянето с трудностите и неуспехите и общото благополучие. Това признание е съизмеримо с развитието на теории и програми за изследвания, чиято цел е да се разберат мотивите и процесите, които стоят зад поведението на учениците в училище. Важна цел на тези

теории и научни изследвания е прилагането им в ситуации, в които мотивацията на учениците не е оптимална. Всъщност през последните години има много опити и немалки успехи в разгръщането на програми за насърчаване и поощряване на мотивацията на учениците в училище.

Haseman (2010) установява, че учениците, които са участвали в обучение, интегриращо изкуствата, поне девет часа седмично, е четири пъти по-вероятно да получат високи академични постижения и три пъти по-вероятно да присъстват силно в училище.

Haseman (2013) допълва, че научните изследвания постоянно показват, че интегрирането на изкуствата в образованието и обучението води до съществени предимства, като например повишаване на самочувствието, а също така води до повишени нива на удоволствие и творчество. Освен това учениците от семейства с ниски доходи, които участват в художествени дейности в училище, са склонни да се представят по-добре и да постигат високи резултати като тези на учениците, които произхождат от по-заможни семейства.

Haseman (2013) твърди, че мотивацията сред тези ученици да реализират потенциала си за задачи, които не са художествени, е пряк резултат от оценката, придобита чрез опита от усилията и постоянството за успех в задачите, свързани с изкуствата. Хасеман представи резултатите от един от докладите, извършени от Комитета по изкуствата и хуманитарните науки. В доклада се признава съвкупността от ползи, постигнати от интегрирането на изкуствата в обучението в училищата и развитието на житейски умения. Например, налице е по-добро разбиране на последиците от поведението на човека, в резултат на подобряване на емпатията, повишена способност за работа в екип, по-голяма способност за приемане на конструктивна критика от връстниците и възприемане на просоциално поведение. Това има последици за учениците, тъй като допринася за намаляване на престъпността и употребата на наркотици,

повишава самооценката и допринася за по-положително взаимодействие с хората на тяхната възраст и с по-възрастните от тях.

Предимствата за учениците, които се обучават по учебна програма, включваща изкуствата, показват, че учениците в класа посещават по-често и по-добре занятията и имат по-малко проблеми с дисциплината. Учебната програма, която интегрира изкуствата, също така насърчава мотивацията за учене и постигане на резултати сред учениците, които по принцип трудно постигат високи академични резултати, като същевременно предоставя предизвикателства за повече ученици.

Според Ruppert (2006) изкуствата възпитават мотивация за учене чрез наблягане на активното участие, което е дисциплинирано и непрекъснато, и чрез внимание, постоянство и поемане на рискове. Участието в изкуствата също така е важна стратегия за ангажиране и мотивиране на учениците в риск и на учениците със специални потребности, така че те да не отпаднат от гимназията.

Както показват проучванията, учениците в риск, които не са завършили успешно гимназията, отбелязват, че участието и ангажираността им в дейности, включващи изкуства, са били основните причини да останат в училището. Факторите, свързани с изкуствата, които са оказали положително влияние върху мотивацията на тези ученици, включват подкрепяща среда, която насърчава конструктивното приемане на критика, и среда, безопасна за поемане на рискове (Ruppert, 2006).

Етнографско изследване на членове на класове от седми клас в специалните училища показва, че използването на изобразителни изкуства им е помогнало да станат по-изкусни читатели и по-малко резервирани. Младежите, които са описани като хора с обучителни затруднения, са били насърчавани да използват визуални средства в изказа си, за да предадат разбирането си за задачите за четене. След деветседмичен курс, който включвал "симулативно

обучение", те играели по-активно участие в четенето и започнали да интерпретират текста, а не били пасивни при четенето му (Ruppert, 2006).

От резултатите се вижда как изкуството влияе върху нивото на постиженията на учениците, а според моето проучване видях, че образованието е лична и социална инвестиция в дългосрочен план, за да постигнем целта си.

Възможно е да се докаже, че обучението като изкуство е важна част от живота на индивида. Чрез изкуството индивидът изразява себе си по-ефективно и ефикасно. Оттук следва схващането, че интегрирането на изкуствата в различните методи на преподаване и в различни области е от съществено значение и дори е много важно.

Тази интеграция допринася за развитието на учениците както в познавателен, така и в творчески план. В тази работа бяха представени редица примери за интегриране на изкуствата в преподаването на различни теми, които не са свързани с изкуствата, и видяхме как това допринася за по-ползотворен урок и как това осигурява по-голям интерес от страна на ученика.

Самите ученици посочиха, че уроци от този тип и учители, които правят така, че урокът им да е установен върху различните изкуства, са по-интересните уроци и дори уроци, които те харесват и очакват с нетърпение всяка седмица. Следователно различните изкуства са освобождаващи и правят учебния процес по-доминиращ, актуален и дори забавен сред учениците. Кой е казал, че урокът по история не може да бъде интересен и че урокът по химия не може да бъде интересен? В момента, в който артистичните ефекти се включат в изпълнението на плана на урока, учебната констелация подобрява нивото на урока и дава възможност на учителя да достигне до учениците, до които трудно би достигнал, ако преподава по конвенционалните методи на преподаване.

Видяхме, че интегрирането на изкуствата в уроците и областите влияе не само върху начина на предаване на материала и неговата ефективност, но и интегрира и повишава мотивацията на учениците за учене. Това дори беше един от елементите, които накараха учениците, посочени като ученици в риск от отпадане, да останат в училище и да работят.

Ето защо препоръчвам и насърчавам интегрирането на изкуствата в преподаването на различните области и смятам, че е задължение на учителя да продължи да усъвършенства планове на уроците и методите си на преподаване, независимо дали ще интегрира различните изкуства и ще изисква задачи, базирани на изкуствата, или ще направи учебния процес по-интересен, свързан с учениците и техните области на интерес, по-забавен и дори по-продуктивен от традиционните методи на обучение.

Изследователски въпрос 1: Има ли влияние интеграцията на изкуствата върху мотивацията на учениците?

Отговорът е: да, има влияние на интеграцията на изкуствата върху мотивацията на учениците. Тъй като, макар учителите да нямат голям избор по отношение на подбора на предметите, които трябва да преподават, те имат избор по отношение на метода на преподаване, който прилагат, и имат право да изберат по-креативен метод. Чрез художествената дейност абстрактните понятия се осмислят, разбират и осмислят. Опитът чрез изкуството дава тази възможност и отваря нови канали за учене и разбиране и повишава мотивацията им.

Според Ivron (2012) възприемането на процеса на творчество като процес на решаване на проблеми в двусмислени ситуации, проблеми, които нямат ясно и еднозначно решение, дава основание за нови подходи в преподаването на изкуство.

Научните изследвания от последните години показват приноса на художествената дейност за развитието на

творческото мислене и сочат, че всеки етап от художествената дейност насърчава развитието на творческите способности. Следователно може да се каже, че изкуствата влияят върху мотивацията на учениците.

Според Haseman (2013) учениците, които са участвали в обучение, интегриращо изкуствата, поне девет часа седмично, са имали четири пъти по-висок процент на получаване на високи академични постижения и три пъти по-висок шанс за висока посещаемост в училище. Според Ruppert (2006) изкуствата възпитават мотивация за учене чрез наблюдаване на активно, дисциплинирано и непрекъснато участие, както и чрез осигуряване на внимание, постоянство и поемане на рискове. Участието в изкуствата е и важна стратегия за ангажиране и мотивиране на учениците в риск и учениците със специални потребности, за да не отпаднат от гимназията.

Изследователски въпрос 2: Съществува ли влияние на интегрирането на изкуствата върху постиженията на учениците?

Според резултатите от изследването нивото на постиженията на учениците, които са получавали изкуство в обучението, се е повишило по време на семестъра. Инструментът за оценка бяха тестовете, за да се види дали децата са разбрали материала в класната стая чрез интегрирането на изкуствата.

Интересувах се не толкова от фокусирането върху изкуствата (формата на създаване), колкото от децата и техните психически и интелектуални потребности. Подходът ми към децата се характеризираше с отворено сърце и сериозност, дори когато се шегувах с тях. Искях да разбера как изкуствата им позволяват да разберат материала, но развиват мотивацията им чрез ангажираност. Интересувах се и изпитвах истинско уважение към способността им да разбират, както и вяра в творческите им способности. Всяко дете имаше друга идея, различен начин на мислене за предмета, с който се занимава, решавайки лесно проблемите.

Имаше взаимодействие между децата и учителя. Имаше положителна самооценка и от двете страни. Имаше подкрепа, както и насърчаване. Ето защо видях, че всички разбраха материала лесно и на тестовете учениците постигнаха високи резултати.

Според Eisner (2002) изкуствата имат решаващо значение за развитието на мисловните умения у децата. Той твърди, че създаването на изкуство може да служи като формиращ идеал за образованието и че възприемането на обучението в различните области на обучението като изкуство на изкуството е вдъхновяващо. Освен това Айзнер твърди, че настоящото образование трябва да претърпи реформа, в рамките на която моделите на учене в училището, каквито са днес, механични и рутинни, ще бъдат заменени с модели на дейност, подобни на тези в ателието на художника или в иновативна научна лаборатория.

Franzel (2011) добавя, че освен вербалното и логическото знание, творческият процес в изкуството позволява на педагога да си спомни, че човешкото знание не се ограничава само до това, което може да бъде изразено вербално и логически. Познанието започва от сетивата и въображението, от колекциите от картини, интуиции, впечатления, връзки и музикални, пространствени и кинестетични познания. Знанието, което се формира в човека, предизвиква личен отговор в неговата вътрешност.

Изследователски въпрос 3: Имат ли някои изкуства по-голямо влияние?

Отговорът е положителен. Първото ниво бяха гвашовите бои, след това гипсът и моделирането с глина. Това са трите материала, които децата харесваха, с които имаше добро взаимодействие в класната стая и с които децата по-лесно разбираха материала. Гвашът е вид акварелна боя с непрозрачен оттенък. Подобно на другите акварелни бои, гвашовите бои са съставени от пигменти и те са най-опитни за децата. Гипсът добре изолира температурата и шума. Тя се

разтваря във вода и затова е лесно да се слее между старите и новите части. Тя е много лесна за обработка: когато се излее в калъп, се получават много фини детайли, защото разтворът се стича и запълва всяка част в калъпа. Глината за моделиране е пластичен материал, с други думи, това е материал, който не е склонен да се връща към първоначалната си форма и може да се разтяга значително над първоначалния си размер.

Обърнах внимание на материалите, които получиха във всяка тема, и видях, че тези три материала имат най-голямо влияние.

Изследователски въпрос 4: Интегрирането на изкуствата влияе ли еднакво на момчетата и момичетата?

Според наблюденията ми в процеса на изследването видях, че момичетата се влияят повече от момчетата и между тях имаше повече взаимодействия, отколкото между момчетата. Вярно е, че всяко дете е един собствен свят с вродена индивидуалност и влияния на околната среда. Момчетата не само се научават да говорят по-късно от момичетата и обикновено използват по-оскъден речник, но и по-трудно свързват емоциите с думите. Докато повечето от момичетата споделят чувствата си и разказват подробно за събитията, които преживяват, момчетата не смятат това за важно.

ПРИНОСНИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Изследването засяга важна тема в образователната система на всички страни по света - *насърчаването на мотивацията и постиженията на учениците*. Изследователското проучване има за цел да насърчи мотивацията и постиженията на учениците чрез интегриране на изкуствата в преподаването и ученето в клас .Ето защо приносите на дисертационния труд са следните:

- В резултат на проведеното изследване е създаден ресурсен пакет за учителите по изкуства. Този ресурсен пакет съдържа информация за това как да се включи изкуството в класната стая и то да бъде адаптирано към различни

предметни области. Доказано е ,че внедряването на интегрирането на изкуството в уроците е полезно.

- Установено е, че интегрирането на изкуството в уроците повишава интереса и мотивацията за учене на учениците.

- Доказано е, че интегрирането на изкуството в уроците повишава постиженията на учениците.

- Изследователското проучване показва, че обучението с интегриране на изкуство способства развитието на личността и способностите на учениците като цяло.

- Предложени са работещи програми за внедряване на изкуството в израелски училища за обучение и професионално развитие на учители, които да повишат качеството на преподаване, общуване и подобряване на мотивацията за учене при учениците.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение може да се обобщи, че целта на преподаването е ученето. Добрият метод на преподаване насърчава развитието на индивида. Въпреки това наличието на междуличностни различия и промените в обстоятелствата, при които се осъществява обучението, не позволяват използването на един-единствен метод на преподаване във всяка ситуация. Следователно те трябва да притежават разнообразие, за да са подходящи за специфичните ситуации. Ролята на учителя е да избере за себе си метод на преподаване, който е съобразен с неговите образователни цели и нуждите на учениците.

Изследването разглежда значението на интегрирането на изкуствата в образованието. Изкуствата осигуряват естетическо, познавателно и емоционално преживяване, което въплъщава потенциала за придобиване на знания и разбиране отвъд преживяването и удоволствието. Ето защо, изкуството може да служи като важен инструмент за преподаване.

В отговор на направените наблюдения беше създаден пакет с материали за изкуството, предназначен за учителите. Ресурсният пакет съдържа информация за това как да се включи изкуството в класната стая с основни ресурси и уроци по изкуство, които лесно могат да бъдат адаптирани към други предметни области. Проучването показва, че интегрирането на изкуството в преподаването е важно за ученето и е невъзможно да се откажем от изкуството в образованието. Необходимо е изкуството да се интегрира в преподаването във всички теми на обучението, за да се постигнат целите на обучението.

Изследователското проучване е вдъхновено от необходимостта да се подобри мотивацията и постиженията на учениците в училище. Интегрирането на изкуствата в преподаването в училищната система дава възможност на учениците да учат по интересен начин, като по този начин повишава мотивацията им за учене и повишава постиженията им. Темата е изключително актуална и важна за всички страни и всички образователни системи. Училищата се намират навсякъде и всички училища са заинтересовани да насърчават мотивацията и постиженията на своите ученици.

Образованието по изкуства трябва да бъде важна част от изграждането на образователна програма, която признава това развитие като основна цел на образованието. Изкуството предлага личен, но рефлексивен опит и насърчава критичното мислене по отношение на нас самите и нашата среда. То дава възможност за наблюдение не от необходимостта да се реагира незабавно на самата реалност и създава за нас уникално пространство за мисъл и критика. Развитието на такова пространство позволява не само откриването на естетическите пластове на съществуването, но и способността за лично наблюдение, която е толкова важна за етичното развитие.

Изследването разглежда значението на интегрирането на изкуствата в образованието. Изследователското проучване

показа, че е необходимо изкуството да се интегрира в обучението по всички теми на обучението, за да се постигнат целите на обучението, чрез интегриране на изкуствата в начините и методите на преподаване. Ето защо насърчавам изкуството да бъде интегрирано в обучението във всяко училище и във всяка възраст.

Публикации, свързани с дисертацията

1. Elnashev, A. (2021). Creative Thinking. *E-Journal VFU, Psychology and Social Activities*, Varna Free University, Bulgaria, section Psychology and Social activities. Issue 14, 2021. ISSN 1313-7514.

2. Elnashev, A. (2021). Teaching in Art and Its Effect on Student Motivation. *E-Journal VFU, Psychology and Social Activities*, Varna Free University, Bulgaria. Issue 14, 2021. ISSN 1313-7514.

3. Elnashev, A. (2021). The Integration of the Arts in Teaching. *E-Journal VFU, Psychology and Social Activities*, Varna Free University, Bulgaria. . Issue 14, 2021. ISSN 1313-7514.